

LUMINA 2004

Revistă socială, culturală și științifică a românilor din Ungaria. Fondată de David Voniga, în 1894.

Publicație a
Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria

Redactor:
Elena Munteanu Csobai

Corectură:
Elena Rodica Colta

Foto:
Emilia Martin

Coperta:
Lonovics László

Publicație subvenționată
de:

Ministerul Învățământului
Autoguvernarea Minoritară Română – Sectorul I, Budapesta
Autoguvernarea Minoritară Română – Sectorul II, Budapesta
Ministerul Patrimoniului Cultural Național
Fondul Cultural Național

Maria Berényi

180 de ani de la nașterea lui Ioan Cavaler de Pușcariu (1824–1911)

Ioan Cavaler de Pușcariu, viitorul jurist, scriitor și politician s-a născut la 10 octombrie 1824 în Sohodol. Este unul din cei nouă copii ai preotului Ioan Pușcașiu, fiind frate cu cărturarii Iosif și Ilarion Pușcariu. După ce a urmat școala primară în comuna natală, s-a înscris, în 1834, la Școala normală germană din Brașov, trecînd, peste trei ani, la gimnaziul catolic. Din 1842, s-a mutat la Sibiu, unde audiază cursuri de teologie. Între 1843 și 1846, urmează și termină liceul la Cluj, înscriindu-se apoi la Academia de drept din Sibiu.¹

Încă din martie 1848, participă la revoluția românilor transilvăneni. Este prezent la lucrările Adunării de la Blaj (3/15 mai 1848). A fost ales în „Comitetul permanent” al românilor, format din 25 de membri, cu sediul la Sibiu. Prezidat de *Andrei Șaguna*, din acest „Comitet permanent” făceau parte *Simion Bărnuțiu*, profesorii *Aron Pumnul* și *Nicolae Bălășescu*, avocații *Avram Iancu*, *Ioan Buteanu*, *Florian Micaș*, *Alexandru Papiu-Ilarian*, cîțiva protopopi și preoți, ortodocși și uniți.

Ioan Pușcariu a avut ocazia să-i cunoască și pe tinerii intelectuali moldoveni veniți să ia parte la această Adunare : *Vasile Alecsandri*, *C. Negri*, *George Sion*, *Lascăr Rosetti*.

Pușcariu a fost numit profesor la școala românească din Brașov – Cetate cu data de 1 octombrie 1848. În același timp, s-a înrolat în garda națională din Brașov, primind rangul de „tribun major”. La 11 noiembrie 1848, noua administrație românească din Ardeal l-a numit „asesor” (consilier) al districtului Făgăraș și inspector (solgăbirău) al cercului Mândra, unde va rămâne pînă în martie 1849. Cu ocazia numirii în această funcție, *August Treboniu Laurian* și *Ioan Bran de Lemeny*, care l-au propus, i-au schimbat numele din Pușcașu în Pușcariu, formă pe care și-au însușit-o și au preluat-o apoi toți ceilalți membrii ai familiei.²

În slujba administrației de stat

După înăbușirea revoluției, Pușcariu va îndeplini diverse funcții în administrația din districtul Făgărașului. Și-a reluat postul de subprefect la Făgăraș, după care au urmat

alte funcții încredințate de autoritățile habsburgice: „comisar chesaro-regesc” (pretor) pentru administrarea cercului Perșani (10 ianuarie 1850), apoi al cercului Viștea de jos (20 ianuarie 1851), adjunct la Judecătoria din Deva (20 martie 1851), judecător la Pui, în Țara Hațegului (31 decembrie 1851), pretor în cercul Șercaia, cu sediul la Veneția de Jos, în districtul Făgăraș (21 noiembrie 1854), ca apoi să fie numit „concupist” la Cancelaria aulică transilvană din Viena (7 martie 1861), funcție pe care o ocupă efectiv la 13 mai 1861. La 25 ianuarie 1862 a fost numit „administrator suprem” (prefect) al comitatului Târnava. Din 29 august 1865 pînă la 19 iunie 1867 a îndeplinit funcția de „căpitan suprem” al districtului Făgăraș, deși nu a putut să se ocupe îndeaproape de rezolvarea problemelor românești de aici, fiindcă în aceeași perioadă a fost ales și deputat în Dieta Transilvaniei.

După crearea statului dualist austro-ungar, în 1867, Ioan Cavaler de Pușcariu a îndeplinit alte două funcții, deosebit de onorante: consilier de secție în Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, ca referent pentru problemele Bisericii Ortodoxe, ministru fiind baronul *Eötvös József*, prietenul lui *Andrei Șaguna* (din 4 decembrie 1867), apoi judecător (jude septemvir) la forul judiciar suprem al Ungariei („curia regească”) din Budapesta, din 13 mai 1869. În această ultimă funcție a rămas pînă la pensionarea sa din 1 mai 1890. După pensionare s-a retras în Branul natal. Referitor la activitatea sa de la Ministerul Cultelor, o să prezentăm mai jos cîteva aspecte legate de aprobarea Statutului Organic al Bisericii Ortodoxe Române.

La 10 iulie 1864, Pușcariu a fost decorat cu ordinul austriac „Coroana de fier” clasa III, pe baza căreia i s-a acordat – lui și urmașilor – rangul de „cavaler”. Așa se explică semnătura sa, de acum înainte, Ioan Cavaler de Pușcariu.³

În perioada în care a activat în funcțiile administrative pe care le-am menționat, Pușcariu și-a dat seama că țărani mai luminați, dar și intelectualii de atunci ai satelor, preoți și învățători, simțeau nevoia să fie lămurii într-o serie de probleme de ordin juridic sau administrativ, cu alte cuvinte să li se explice în scris acele probleme la ordinea zilei de atunci.

Pentru a-i ajuta în această privință, Pușcariu a tipărit câteva lucrări cu scop explicativ. O asemenea lucrare a fost cea intitulată *Comentariu la prea-înalta Patentă din 21 iunie 1754 pentru Ardeal, lucrată pentru poporul român*, Sibiu, 1858. Lucrarea cu caracter juridic și economic, necesară pentru lămurirea raporturilor dintre foștii iobagi și marii proprietari de pământ, a fost apreciată în mod deosebit și de prietenul său, **Andrei Șaguna**, care o recomanda preoților spre a fi cumpărată de fiecare parohie.

În timpul șederii sale la Viena a tipărit – în limba germană – un manual cu caracter practic: *Limba română oficială. Un compendiu pentru învățarea limbii române, cu o culegere din cele mai uzuale expresii de folosință oficială*, Sibiu, 1860, prezentată elogios în paginile *Telegrafului Român*. Cam în acea vreme a tipărit și lucrarea *Formularie de documente osebite și expedițiuni private și oficioase în cauze politice, judiciare, comunale etc.*, Viena, 1862, care era practic un „ghid” cu caracter administrativ.

În sfârșit, menționăm și o *Disertațiune despre împărțirea politică a Ardealului*, Sibiu, 1864, care cuprindea o scurtă expunere istorică a vechilor împărțiri politico-administrative ale Transilvaniei și propunerile care s-au făcut pentru anumite schimbări.⁴

Ioan Lupaș, în necrologul pe care i-l face, scrie despre Pușcariu următoarele: „Cariera lui administrativă și politică ni-se prezintă ca una dintre cele mai bogate în peripeții, dar și în rezultate strălucite. Pe altul l-ar fi absorbit cu totul gândurile carierii administrative ori l-ar fi înghițit vârtejul schimbărilor politice, cari s-au succedat atât de repede în cei din urmă 60 de ani. Ioan Pușcariu însă a fost înzestrat cu multă putere de muncă și însemnată energie a voinții. Oricât de grele și număroase au fost îndatoririle înaltelor oficii ce a ocupat, pe lângă îndeplinirea acestora, a reușit să găsească totdeauna căile și mijloacele potrivite spre a-și îndeplini cu cinste și datoriile față de poporul din care a ieșit, față de credința și cultura acestui popor.

În privința aceasta Pușcariu pare a fi urmat sfatul pe care i-l dăduse Șaguna într-o epistolă, în care îl lăuda, că are „logică bine fundată” și îi spunea următoarele: „inteligența română întreagă din Ardeal a fost desperată la denumirea ta de comite suprem... Omul e o creatură mizerabilă, dacă nu se folosește de independența sa personală: atunci în deșert se va lupta pentru independența sa socială și civilă.” Partida contrară „identifică patriotismul cu ungurismul”. De aceea te-a ales comite

suprem, căci te-a crezut, că „ai fost însuflețit de treaba ungurismului”. „Frate, arată acestei partide greșeala sa cea colosală și deschide-i ochii, ca să știe ce e patriotismul adevărat. Astăzi vorbim înaintea Europei, nu înaintea a 5 milioane de Unguri.”

(...) Pușcariu a lucrat întocmai. A căutat totdeauna calea patriotismului adevărat. Fără a face mult zgomot în jurul numelui său, fără a crede, că cu vorbe mari și răstite ar putea cineva să scoată lumea din țiței, el și-a dat totdeauna silința să înțeleagă deplin realitatea împrejurărilor și, și edificînd pe ea ca pe o temelie sigură, să facă pentru neamul său, chiar în calitate de funcționar al statului, tot binele de care era capabil.”⁵

Activitatea național-politică

În afară de participarea la evenimentele din 1848, putem nota multe acțiuni național-politice la care a participat activ Ioan Cavaler de Pușcariu. De pildă, în urma unui memoriu al celor doi ierarhi români, mitropolitul **Alexandru Șuluțiu** de la Blaj și episcopul **Andrei Șaguna** de la Sibiu, către împăratul Francisc Iosif I, s-a aprobat convocarea unei Conferințe (Adunări) naționale a românilor la Sibiu. Lucrările acesteia s-au desfășurat între 13 și 16 ianuarie 1861, fiind prezidate de cei doi ierarhi, cu participarea a 160 de intelectuali români. Ioan Pușcariu se număra printre ei, fiind ales notar (secretar) al Conferinței. S-a decis să fie reactivat vechiul „Comitet permanent” – ales la Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 –, din care făcea parte și Pușcariu. Conferința a cerut recunoașterea românilor ca „națiune politică” și „independență” față de celelalte națiuni, precum și dreptul de a folosi limba română în viața publică alături de limbile maghiară și germană.

Între anii 1863–1864, Pușcariu a făcut parte din Dieta de la Sibiu, formată din 125 de deputați aleși și 40 de „regaliști”, numiți direct de autoritățile de stat dintre români, maghiari și sași. În Dieta de la Cluj din noiembrie 1865, Ioan Pușcariu, pe atunci „căpitan suprem al districtului Făgăraș”, a fost numit direct de Guvernul Transilvaniei, între cei 34 de „regaliști” români. El a făcut parte și din așa-numita „Dietă de încoronare” de la Budapesta, din 1867–1868, fiind ales din partea districtului Făgăraș. În cadrul acelei Diete, în anul 1868, Pușcariu a luat cuvîntul în câteva rînduri. De exemplu, cînd a fost pus în discuție proiectul Legii naționalităților,

el votînd, alături de alți deputați români, împotriva legii. A luat cuvîntul și în cadrul discuțiilor pe marginea Legii învățămîntului. De asemenea, a luat cuvîntul și la discutarea Legii privind unirea Transilvaniei cu Ungaria, cînd a cerut ca, în prealabil, să se poarte discuții cu reprezentanții naționalităților nemaghiare din Transilvania.⁶

Reamintim că, în timp ce făcea parte din Dieta zisă „a încoronării” de la Pesta, mai precis la 4 noiembrie 1867, Pușcariu a fost numit consilier de secție în Ministerul Cultelor și Instrucțiunii condus de baronul Eötvös József. A lucrat ca referent pentru problemele Bisericii Ortodoxe din Ungaria. A deținut acest post pînă la 13 mai 1869. În această calitate, a avut o contribuție efectivă la aprobarea *Statutului Organic* din 1868, de către autoritățile de stat maghiare, în cursul anului 1869. „Congresul a aprobat textul revizuit al lui Șaguna, care va deveni cunoscut ca Statutul Organic, la 19 octombrie 1868 și l-a înaintat împăratului spre sancționare. Un comitet al Ministerului ungar al Religiei și Educației, sub președinția lui József Eötvös, l-a examinat și aprobat cu schimbări minore. Cea mai importantă dintre acestea specifica dreptul împăratului la „inspecție supremă” asupra chestiunilor bisericești și stipula că paragrafele privind conducerea școlilor și folosirea limbii române ca limbă oficială a Bisericii vor trebui să se conformeze legislației ocupîndu-se în mod specific de aceste chestiuni. În comitet s-a pus problema dacă aceste schimbări și altele nu necesită supunerea din nou a întregului document unui congres național bisericesc special pentru aprobare înaintea sancționării lui de către împărat. Cei doi membri români ai comitetului – Ioan Cavalier de Pușcariu și George Ioanovici, amîndoi consilieri apropiați ai lui Șaguna – au pledat împotriva altor amînări. Ca și Șaguna, ei erau îngrijorați de ostilitatea arătată de mulți politicieni unguri în parlament față de naționalitățile nemaghiare și doreau să evite „complicațiile”. Ei au acceptat modificările propuse de minister doar cu condiția aprobării lor de către următorul congres bisericesc regulat. La 28 mai 1869 Statutul Organic a primit sancționarea împăratului. „Țelul pe care și-l propusese Șaguna în aprilie 1848 s-a realizat.”⁷ *Statutul Organic* a încoronat opera bisericească a lui Andrei Șaguna, consacînd autonomia deplină a Bisericii Ortodoxe Române și caracterul ei național. Bineînțeles alături de Șaguna mulți intelectuali români din Transilvania și Ungaria au luptat pentru această

cauză. Mulțumită lor s-a ajuns la autonomia bisericească.

Ioan Cavalier de Pușcariu a fost prezent și la lucrările Conferinței din Miercurea din 1869. Atunci s-a creat *Partidul Național Român din Transilvania*, în frunte cu fostul său coleg **Ilie Măcelariu**, și tot atunci s-a proclamat ca tactică politică „pasivismul” (la care aderaseră și **George Barițiu**, **Ioan Rațiu**, **Visarion Roman** etc.).⁸ Conferința s-a bucurat de o largă participare: au fost înscriși oficial 291 de delegați din întreaga Transilvanie. Marea lor majoritate proveneau din clasele educate: avocați, învățători, preoți și oficianți publici. Delegații au dezbătut meritele relative ale „pasivismului” și „activismului” politic. Activiștii au fost prezenți în forță și și-au apărat cu vigoare poziția. **Iosif Hossu**, avocat din Cluj și membru al dietei transilvane în 1865, și **Ioan Cavalier de Pușcariu** au fost purtătorii de cuvînt al activiștilor. Pușcariu a trebuit să admită că deputații români din dietele de la Cluj și Pesta nu au realizat prea mult, dar a arătat că cel puțin ei au fost auziți. El a socotit că „pasivismul”, oricît de complet ar fi, va da greș, pentru că românii nu sînt singurii locuitori ai Transilvaniei; maghiarii și sașii își vor alege propriii lor deputați, iar dieta va promulga legi indiferent de ceea ce vor face ei. În ciuda tuturor argumentelor împotriva, moțiunea pentru adoptarea „pasivismului” ca politică națională a obținut o aprobare covîrșitoare la Miercurea.⁹ Pușcariu și alții – mai ales apropiați ai mitropolitului Andrei Șaguna – n-au fost de acord, militînd, în continuare, pentru „activism”, adică pentru participarea românilor transilvăneni la viața de stat chiar și în noile condiții create după proclamarea statului dualist austro-maghiar. Ca promotor al „activismului” politic, Pușcariu s-a și retras de la lucrările Conferinței de la Miercurea, fiind apoi atacat în paginile unor ziare românești ca *Federațiunea* și *Albina* care aderaseră la programul pasiviștilor.¹⁰

În pofida acestui insucces, Pușcariu a militat pentru reluarea „activismului” și în anii următori, deși calitatea sa de judecător (jude suprem) la Curia regală din Budapesta era incompatibilă cu activitatea politică. El îi împărtășea însă lui Șaguna o serie de opinii în vederea reluării politicii activiste, prin mijlocirea fratelui său Ilarion. O conferință a Comitetului național care a avut loc la Sibiu, în 5–6 mai 1872, susținută și de el, n-a dus la rezultatele scontate. A tipărit atunci o broșură în care expunea revendicările românești și

care – spera el – ar fi trebuit să fie aprobate de un Congres național: *Cauza română la 1872 cu espunerea de principii, dată publicului român spre a le folosi și a se orienta la statorirea unei programe naționale*, Sibiu, 1872. O altă conferință s-a și întrunit la Alba Iulia, în iunie 1872, dar „pasiviștii” au reușit și de data aceasta să-și impună punctul de vedere. Practic, cu această Conferință Pușcariu și-a încheiat misiunea politică, în calitate de promotor al „activismului”.

„A reapărut pe scena politică abia la 14–15 martie 1884, când s-a decis, la **Budapesta**, crearea *Partidului Moderat Român*, inițiat de mitropolitul *Miron Romanul*, la care au aderat prea puțini români, majoritatea avînd funcții de stat. Acest partid a adus o nouă sciziune între români, el fiind dezavuat nu numai de români, ci chiar și de cercurile guvernamentale maghiare. Abia în ianuarie 1905, Pușcariu a avut bucuria să vadă reluarea politicii activiste, decisă de Conferința Partidului Național Român de la Sibiu.”¹¹

Activitatea culturală, literară și istorică

Pușcariu a fost unul din animatorii vieții culturale a românilor din Transilvania și Ungaria secolului al XIX-lea. A avut o grijă deosebită față de bunul mers al școlilor românești, a introdus limba română în administrația politică și juridică a Făgărașului, a făcut parte din comisia pentru stabilirea unei ortografii unitare românești în Ardeal. Criticînd un articol al lui *Zaharia Boiu*, Pușcariu a publicat la rîndul său, în *Telegraful român* (1860), un alt articol ce a cunoscut un considerabil răsunset. Aici, el propunea înființarea unei societăți („pentru cunoașterea literaturii române și pentru cultura poporului român”), care să organizeze viața culturală ardeleană. Propunerile lui Pușcariu au constituit punctul de plecare al ASTREI, el participînd la elaborarea statutelor societății.¹² *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român* (prescurtat ASTRA) a încununat numeroasele proiecte precedente de a se constitui societăți culturale și literare care să servească interesele românilor. *Asociațiunea* marchează și împlinirea unor idealuri culturale ale fruntașilor revoluției de la 1848, care au înțeles că lupta va continua, inclusiv pe tărîmul cultural. Aici merită amintit și simbolicul gest al lui *Avram Iancu* și al tribunilor săi *Simion Balint* și *Axente Sever* care au dăruit, în

anul 1852, suma de 2 500 florini în vederea înființării unei societăți literare românești „al căruia scop să fie cultura și dezvoltarea limbei și publicarea de cărți folositoare”. Dar nu au reușit să obțină aprobarea oficială pentru o organizație cu astfel de țeluri evident naționale. Precum am amintit, la o societate literară s-a gîndit și Ioan Pușcariu în anul 1860 cînd, în paginile *Telegrafului român*, pleda în favoarea unei reuniuni pentru cultura poporului român, care să adune în fiecare an, mereu în altă localitate, pe cărturari, literați să acționeze pentru dezvoltarea științei, literaturii și culturii românești, pentru înființarea unor așezăminte de cultură.

Primul document elaborat de fruntașii românilor din Transilvania din dorința hotărîtă de a finaliza demersuri pentru constituirea unei asociațiuni culturale a românilor este *Rugămîntea mai multor bărbați frunțași ai națiunii noastre către înalta Locotîinția c.r. transilvană, pentru a se da voia la ținerea unei adunări consultatoare în privința înființării unei asociațiuni pentru literatura și cultura poporului român*, înaintată oficialităților la 10 mai 1860, și purtînd 176 semnături prestigioase, între care remarcăm pe cele ale lui *Andrei Șaguna*, *Al. Șterca Șuluțiu*, *Iacob Bologa*, *Pavel Vasici*, *dr. Ioan Rațiu*, *Timotei Cipariu*, *Ioan Pușcariu*, *Ioan Popasu*, *Gavril Munteanu*, *Iacob Mureșianu*, *Ilie Măcelariu*, *Axente Sever* și alții.

Guvernatorul *Lichtenstein* a răspuns petiției din 10 mai 1860, printr-o adresă înaintată episcopului *Andrei Șaguna*, la 12 iulie 1860, în care invoca prevederile „legii de reuniune” din 26 noiembrie 1852 și amîna aprobarea ținerii adunării consultative, pe motivul că nu s-au înaintat statutele și programul de activitate ale preconizatei asociații. În același timp, autoritățile se arătau a fi iritate de inițiativa românilor din imperiu. Șaguna, cînd a fost informat că nu se poate lua nici o măsură pînă ce nu vor fi examinate statutele societății, a invitat pe *George Barițiu*, *Timotei Cipariu* și *Ioan Cavaler de Pușcariu* să pregătească proiecte separate ale acesteia. El însuși a combinat propunerile într-un singur text, pe care l-a supus apoi spre aprobare guvernului transilvănean. Răspunsul a fost favorabil. Guvernul a făcut doar cîteva modificări minore în statutul propus. La o întrunire din 21 martie 1861, prezidată de Șaguna, toți semnatarii petiției originare au ratificat amenda și la 6 septembrie împăratul a aprobat oficial crearea societății. Întrunirea de întemeiere a ASTREI a avut loc la

4 noiembrie 1861. Pînă în 1867 **Andrei Șaguna** a fost președintele acesteia.¹³ Pușcariu a fost membru activ al societății, a ținut prelegeri la adunările generale ale acesteia, a fost membru ordinar al secțiunii istorice. După ce s-a pensionat și s-a retras la Bran, a îndrumat și a sprijinit activitatea despărțămîntului local al ASTREI.

Ioan Cavaler de Pușcariu a participat activ și la acțiunile culturale și bisericești din capitala Ungariei. Era prieten bun cu mai multe personalități cunoscute. A sprijinit scopul lui **Iosif Vulcan** și a **fraților Mocioni** pentru constituirea *Societății pentru fond de teatru*. Cîțiva ani el a fost cassarul societății.

Pușcariu a fost prezent în viața culturală și prin lucrările sale literare, lingvistice, juridice și mai ales istorice, datorită cărora a fost ales în cel mai înalt for cultural - științific, *Academia Română*, întîi ca membru onorar (1877), apoi ca membru activ sau titular din 1900. El este ales membru onorar și la *Ateneul Român*.

Preocupat de trecutul românilor, Pușcariu a alcătuit studii de istorie, între care se disting cele două volume cuprinzînd *Date istorice privitoare la familiile nobile române* (1892, 1895). Volumele sale de amintiri: *Reminiscențe din anul 1860* (semnat cu pseudonimul Un contemporan) și *Notițe despre întîmplările contemporane* (1913) cuprind date despre viața politică și socială a Transilvaniei pînă la 1890 și sînt scrise într-o limbă cursivă, vioaie. S-a implicat și în disputele filologice ale timpului, dar a militat, ca și Timotei Cipariu și George Barițiu, pentru ortografia etimologică, numită și cipariană. În anul 1878 a tipărit mai multe articole cu titlul *Considerațiuni ortografice*, în revista *Familia* a lui Iosif Vulcan.¹⁴

Autor a numeroase versuri, Pușcariu a semnat unele din ele cu pseudonimul *Ioan de la Buceci*. De la bun început trebuie să menționăm, că aceste versuri din punct de vedere stilistic și estetic sînt destul de slabe. Cea mai reușită poezie era *Patria română*, care a cunoscut o largă răspîndire în Transilvania și a fost inclusă în *Lepturiarul românesc* a lui **Aron Pumnul**. A mai publicat poemele *Mărul* (Budapesta, 1883, 24 p.) și *Strugurii* (Sibiu, 898, 19 p.). Spre sfîrșitul vieții a tipărit cartea intitulată *Din imitațiunile lui Ioan de la Buceci* (Brașov, 1900, 229 p.). Predilecția lui a fost pentru satiră și anecdotă în versuri, specii pe care le-a cultivat cu stăruință.¹⁵

Deși azi lucrările lui Ioan Pușcariu sînt depășite, el are meritul că, alături de alți cărturari români din perioada zisă romantică

a istoriografiei românești, a încercat să facă lumină în multe probleme ale istoriei și culturii naționale.

Ioan Cavaler de Pușcariu și Fundația „Gojdu”

Cea mai mare fundație de stipendii a românilor din Austro-Ungaria s-a creat pe baza testamentului întocmit de Emanuil Gojdu la 4 noiembrie 1869, în prezența a cinci martori: **Ioan Pușcariu** m.p. jude la supr. Curia r.u., **Florian Varga**, m.p. adv. comun și cambial, **Atanasiu Cimponeriu**, m.p. secretar ministerial, **Simeon Popovici** m.p. septemvir pensionat, **Ioan Aldulean**, m.p. jude la suprema curie r.u., ca martori recercați. În cartea sa memorialistică, *Notițe despre întîmplările contemporane*, Pușcariu prezenta și o serie de lucruri trăite de el însuși și în care s-a implicat direct, în calitatea sa de membru în „Reprezentanța Fundației „Gojdu” și în „Comitetul executiv”: „Gozsdu neavînd descendenți, și bolnav de mai multe săptămîni, simțind apropierea morții sale, făcu în 4 Noembrie 1869 renumitul său testament, prin care se crea fundațiunea numită a lui Gozsdu.

El chema la sine ca martori testamentari pe colegii săi: Septemvirul Simeon Popovici, juzii curiali Aldulianu și Pușcariu, secretarul ministerial Cimponeriu și pe avocatul Florian Varga, cari subscriseră clauzula de atestare a testamentului – fără însă ca aceștia să cunoască cuprinsul lui.

Atunci zise Gozsdu cătră noi numai atîta, că ar vrea peste o sută de ani să se scoale din mormînt, ca să vadă ce s-a ales de testamentul său? Apoi adause mai departe: Măi! eu ca avocat am făcut sute de testamente pentru clienții mei, dar nu le-au putut ataca nimenea, și cred că nici testamentul meu nu-l va dificulta nimenea!

Cînd colo – la deschiderea și cetirea acestui testament, văzînd în el atîtea rezerve într-o parte și în alta, cari toate puteau da șansă de procese, Aldulianu exclamă: „ Să știi măi Pușcariule, că din tot testamentul acesta și din fundațiunea lui Gozsdu nu se va alege nimica!” Eu însă numai atîta putui reflecta: Vom căuta a le aplana toate!

Și într-adevăr defectele și dubiozitățile testamentului erau multe, – adevărindu-se și aici vechea zicală: că doctorul să nu se vindece el însuș pe sine.

(...) Fundatorul Gozsdu prin testamentul său institui o reprezentanță de administrare a fundațiunei sale, din cei trei arhierei români

și de câte doi membri civili din fiecare eparhie subordonată congresului național-bisericesc, – dar ca controlă mai puse și pe trei executori testamentari și pe văduva pînă mai trăiesc, apoi pe familia Poynár descendentă de la moșul său după mamă, și dădu drept și guvernului să aibă grije, ca fundațiunea să nu se prăpădească, – apoi capac la toate mai adaugă la testament și condițiunea, că la caz de orice proces ce s-ar isca între văduva lui și între fundațiune, judecătoria să decidă totdeauna în favoarea văduvei. Și asta era partea cea mai preimejdioasă a testamentului – călcîiul lui Achilles, – care putea zădărnici toată fundațiunea. Atunci mi-am adus aminte de cuvintele lui Aldulianu, că nu se va alege nimic din testamentul și din fundațiunea lui Gozsdu. Dar Aldulianu încă muri la un an după Gozsdu, și în locul lui de notar în reprezentanța lui Gozsdu intra eu ca fac-totum mai optimistic. Într-adevăr văduva văzînd partea cea slabă a testamentului era gata să păsească în contra fundațiunei.

Testamentul mai avea și o altă dispozițiune în sine superfluă, deoarece el destinase fundațiunea sa numai pentru Românii de confesiunea greco-orientală și de aceea nu mai era de trebuință de a mai adauga și o exchidere taxativă a Sîrbilor și a Uniților, pentru că taxarea și așa nu era completă – dar ea făcu sînge rău la Sîrbi și la Uniți tocmai pentru taxarea lor expresivă. De aci urma, că Sîrbii și Uniții mai distinși (nomina sunt odiosa) apropiindu-se de văduvă o instigară în tot felul de a ataca testamentul. Așa văduva luînd pe unul dintre cei mai renumiți advocați din Budapesta, pregăti o incuză, în care pretindea, că pînă trăiește ea, i se cuvine administrarea și folosința rămasului etc. Eu înțelegînd despre aceasta, cerui deslușire de la văduvă, care îmi și arătă incuza, gata să o predea la tribunal. După ce am cetit-o, i-am spus văduvei apriat intonînd, că dacă ea va băga astăzi incuza la tribunal, reprezentanța mîne insinuă concurs și liquidare a rămasului, arătîndu-i starea activelor și pasivelor, și eventualitatea vînzării în licitațiune publică a tuturor obiectelor rămasului, din care de abia va ieși prețul jumătate al inventarului, – și atunci nu se va realiza fundațiunea lui Gozsdu, dar și ea – văduva va rămîne fără subvențiune.

După ieșirea mea de la văduvă, care ședea pe atunci în vila de vară, intra la ea îndată președintele tablei regești Nicolau Mihailovici, Sîrb, dar care trăise mult printre Români, și amic de casă al văduvei, – care îi descoperi incuza, și ce am zis eu la ea. Atunci Mihailovici, jurist bun și om de omenie, desaproabă incuza, și o

înduplecă a recede de la ea, ceea ce văduva și ascultă, lăsîndu-se de aici încolo în privința tuturor competențelor ei la loialitatea și buna intențiune a reprezentanței fundaționale. Dar și reprezentanța apoi s-a purtat loial și echitabil cu ea pînă la extrem (...).¹⁶

A fost nevoie de tactul și de cunoștințele juridice temeinice ale lui Ioan Pușcariu, în discuțiile pe care le-a purtat cu văduva Melania, ca procesul să fie evitat și Fundația salvată. Văduva lui Gojdu a mai primit o serie de acțiuni, precum și sume importante de bani, chiar neprevăzute în testament (în 1879, cînd s-a recăsătorit a mai primit 60.000 de florini). De asemenea, Pușcariu a înlăturat și unele pretenții ale nepoților primei soții a lui Gojdu, Anastasia Pometa, care susțineau că cea mai mare parte din averea lui Gojdu a fost dobîndită din timpul primei sale căsătorii.

După aplanarea acestor neînțelegeri și nemulțumiri, testamentul lui Gojdu a obținut aprobarea forurilor de stat competente. La inițiativa lui Pușcariu s-a alcătuit și un Regulament pentru afacerile interne ale Fundației. După înlăturarea acestor piedici – cu implicarea directă a lui Ioan Pușcariu –, s-a putut trece, din 1871, la împărțirea burselor, anual, mai tîrziu la repararea imobilelor lăsate de Gojdu, la construirea unor noi imobile la începutul anilor 1900. În calitate sa de președinte al Comitetului executiv al Reprezentanței, Ioan Pușcariu a contribuit la vînzarea, în condiții avantajoase, a vilei lui Gojdu din afara Budapestei și cumpărarea unor noi spații imobiliare în 1883-1884, la întocmirea Statutelor Fundației cu dispoziții privitoare la obiectul și scopul Fundației, la alegerea membrilor Reprezentanței, la modul de acordare a burselor etc. Tot el a inițiat și s-a îngrijit de publicarea *Analelor Fundației Gojdu*. Ioan Pușcariu a activat în cadrul Reprezentanței și în Comitetul executiv timp de peste 40 de ani.¹⁷

După moartea sa, la prima ședință a Reprezentanței Fundației Gojdu, ținută la 27 februarie 1912, președintele arhiepiscop și mitropolit a rostit următoarele cuvinte:

„Ilustrilor și prea stimaților domni ai reprezentanței fundațiunei Gozsdu!

Întrunirea noastră la ședințele acestei reprezentanțe a fost totdeauna un eveniment de bucurie pentru noi membrii reprezentanței, nu numai pentru că ni se oferă dorita ocaziune de a lucra împreună la sprijinirea, sporirea și la dezvoltarea acestei mărețe fundațiuni a fericitului și marelui nostru binefăcător Emanuil Gozsdu, și prin aceasta la promovarea culturii

religioase, morale a poporului nostru ortodox din această patrie, dar și pentru fericirea de a mai conveni împreună.

De astă dată însă aceea bucurie a noastră este paralizată printr-o mare durere, prin durerea încetării din viață a unuia dintre cei mai vechi, mai valoroși și iubiți membri ai acestei reprezentanțe, a domnului Ioan Cav. de Pușcariu, carele de la inițierea, înființarea și activarea acestei mărețe fundațiuni a fost unul dintre cei mai zeloși sprijinitori și conlucrători la dezvoltarea și sporirea ei."

Ioan Cavaler de Pușcariu a trăit 87 de ani. S-a stins din viață, în ajunul Crăciunului, la 24 decembrie 1911. Din tinerețe pînă cînd a survenit moartea a lucrat, a luptat pentru propășirea limbii și culturii românești din Transilvania și Ungaria. În încheierea acestor pagini comemorative și omagiale, un lucru putem să spunem, Ioan Pușcariu rămîne pentru noi și generațiile viitoare un exemplu de patriotism și dragoste față de trecutul românilor din această țară.

ANEXĂ

NECROLOG

Numărul oamenilor noștri mari și cu adevărat de valoare, crescuți în atmosfera muncii și a cinstei, s-a împuținat iarăși cu unul, iar figurile mărețe și luminoase, cari formează podoaba trecutului nostru, s-a înmulțit cu una.

Ioan Cavaler de Pușcariu, membru al Academiei Române, fost consilier la înalta curie regească, deputat sinodal și congresual, membru în delegațiunea fundațiunei Gozsdu, etc. a încetat din viață, sîmbătă, în ajunul sfintelor sărbători ale Nașterii Domnului, în locuința sa din comuna Bran, în frumoasa etate de 88 ani.

Nu ne-a suprins știrea despre mutarea la cele eterne a acestui mare bărbat al neamului și bisericii noastre, pentru că-l știam de mult pregătit pentru a urma chemării celui de sus, de a trece la viața vecinică și liniștită, și totuși sîntem adînc impresionați cînd venim să ne îndeplinim datorința de cronicari, înregistruîndu-i moartea.

Pentru că ne gîndim la activitatea îndelungată, neobosită și rodnică pe care a dezvoltat-o decedatul pe toate terenele vieții noastre publice într-o vreme, în care la noi era atît de mult

de făcut, și erau atît de puțini, cari *puteau* să facă cîte ceva pentru binele de obște, pentru biserică și neam.

Ținem să accentuăm întîi de toate, că viața marelui defunct a fost strîns legată de trecutul ziarului nostru, cu a cărui ținută politică și bisericească Ioan Cavaler de Pușcariu s-a identificat totdeauna, contribuind și cu condeiul său clar și ager, chiar și la adîncile sale bătrînețe, la lămurirea chestiilor de interes mare obștesc, și la apărarea intereselor mari naționale și bisericești.

Lucru foarte natural; pentru că pe vremuri fusese omul cel mai de încredere al marelui *Andrei* *baron de Șaguna*, căruia i-a dat totdeauna cea mai bună mîină de ajutor întru realizarea planurilor sale mari, pe cari mulți dintre contemporanii săi nu le-au înțeles, și cu care a stat în raporturi de intimitate pînă la moartea marelui Arhiepiscop: nu putea deci să nu continue legăturile de intimitate cu una din marile creațiuni ale lui Șaguna, cu ziarul întemeiat de el.

Foloasele apoi, pe cari le-a adus decedatul, neamului și bisericii, prin activitatea dezvoltată pe toate terenele, sînt nemărginit de mari și numeroase.

Deși se afla în funcțiuni, cari după asprimea vremilor de atunci îi impuneau anumite rezerve, decedatul s-a manifestat totuși totdeauna, la toate ocaziunile, ca membru folositor neamului său și însuflețit de dorința de a promova binele public național.

Încă ca pretor, pe vremea absolutismului, îl găsim în fruntea mișcării de a se înființa școale multe românești; și în cercul Veneția înființează el o școală română capitală, cu caracter confesional gr.-oriental. Iar în urmă ajungînd concipist de curte la Viena, în cancelaria aulică transilvană, e neobosit în căutarea și copierea, din arhivele statului, a tuturor documentelor însemnate, cari puteau fi de folos în luptele purtate de Șaguna pentru drepturile naționale ale poporului românesc și pentru restaurarea vechei mitropolii greco-orientale române din Transilvania.

Ajungînd apoi consilier de secțiune în ministerul unguresc de culte și instrucțiune publică, sub fericitul ministru *Eötvös*, a dat cel mai puternic sprijin mitropolitului Șaguna pentru a vedea inarticulată în lege mitropolia reînființată gr.-ortodoxă, și pentru a fi sancționat și inarticulat în lege *Statutul organic*, legea fundamentală a bisericii noastre.

Mult a stăruit apoi fericitul Ioan Cavaler de

Pușcariu în ministerul de culte și instrucțiune publică pentru încuviințarea înființării gimnaziului din Brad, cu caracter confesional, după voința și dorința mitropolitului Șaguna, și dacă cei în drept ascultau de sfaturile sale, puteau să fie salvate și școalele așa numite grănicerești, astăzi aproape pierdute pentru români, căci nu trebuia alta, decât să li se dea caracter confesional și lor.

Ca deputat ales pentru dieta din Sibiu de anul 1863/64 decedatul a contribuit cu cunoștințele sale vaste la compunerea legilor votate din partea acestei diete, care a fost trimis și în senatul imperial de la Viena, ca delegat, iar ca deputat al dietei din Budapesta a reprezentat cu multă bărbăție cauza săliștenilor și a celorlalte comune din fundul regiului, pentru munți și regale, apărându-le în contra sașilor cu argumente puternice istorice, trecute într-o broșură, care și astăzi poate fi citită cu mult folos.

A fost administrator al comitatului Cetatea de baltă, căpitan suprem al districtului Făgăraș și mai pe urmă consilier la înalta curie regească, și pretutindenea a lăsat amintiri plăcute, pentru că a funcționat cu dreptate și înțelepciune, făcând însă să se vadă și să se simtă, că *e Român* cel ce ocupă acele înalte posturi.

Mari merite și-a câștigat apoi decedatul în jurul fundațiunii *Gozsdu*, pe care el a inactivat-o și a administrat-o în curs de peste 30 de ani, ca membru al reprezentanței și al comitetului acestei fundațiuni, instituit de însuși marele fondator, cu atîta zel și conștiințiozitate, încît mărițul congres al bisericii noastre s-a simțit îndemnat în mai multe rînduri să-i aducă laude și să-i voteze recunoștință.

Dacă mai amintim, că Ioan Cavaler de Pușcariu a dezvoltat o frumoasă și rodnică activitate și pe terenul literar, mai ales ca scrutător al trecutului nostru național și bisericesc, atît de puțin cunoscut, din care motiv a și fost ales membru al Academiei Române, și că ideea, impulsul, pentru înființarea *Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român* de la dînsul a emanat, pe urma articolelor sale publicate în numărul 12 și 19 din anul 1860 al ziarului nostru, și că pe vremuri decedatul era și un conferențiar mult apreciat și mult aplaudat al întrunirilor noastre culturale; am spus destul, deși nu tot, pentru a arăta generației de astăzi, care cunoaște atît de puțin pe bătrînii luptători și muncitori pentru binele de obște al neamului nostru, că adormitul în Domnul, Ioan Cavaler de Pușcariu, a fost o putere rară de muncă în viața noastră publică, cu o minte ageră și luminată, a fost un om întreg, care cu mîndrie a putut privi la trecutul său plin de activitate folositoare neamului și bisericii, și care cu fruntea senină se poate prezenta acum și în fața dreptului judecător, pentru că cu cinste și cu rîvnă și-a împlinit misiunea avută pe acest pămînt, ca apărător al intereselor bisericii sale și ca îndrumător spre bine și luminător al neamului său.

Cuvine-se deci, ca cu venerațiune și cu sentimente de recunoștință să-i pomenim toți numele, cei de astăzi, și cei ce ne vor urma nouă, și dorindu-i odihnă lină în sînul pămîntului să-i zicem un sincer și creștinesc:

În veci pomenirea lui!

(*Telegraful Român*, 1912, nr. 3.)

NOTE

1. *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Ed. a II-a, București, 2002, p. 735.
2. Mircea Păcurariu, *Un sprijinitor al Fundației „Gojdu”: Ioan Cavaler de Pușcariu (1824-1911)*, În: „Emanuil Gojdu. Bicentenar”, București, 2003, p. 99–100.
3. Ioan Cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întîmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 10–11. și 62–66.
4. Mircea Păcurariu, *ibidem.*, p. 101–102.
5. *Luceafărul*, 1912, nr. 5.
6. Mircea Păcurariu, *ibidem.*, p. 103–105.
7. Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846–1873*, București, 1995, p. 281.
8. Mircea Păcurariu, *ibidem.*, p. 106.
9. Keith Hitchins, *ibidem.*, p. 198–199.
10. Mircea Păcurariu, *ibidem.*, p. 106.
11. *ibidem.*, p. 107.
12. *Dicționarul literaturii române...*, p. 735.
13. Pamfil Matei, *ASTRA. Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român 1861–1950*, Cluj-Napoca, 1986, p. 18–22.
14. *Dicționarul literaturii române...*, p. 735.
15. *ibidem.*
16. Ioan Cavaler de Pușcariu, *ibidem.*, p. 165–168.
17. Mircea Păcurariu, *ibidem.*, p. 115–118.

Corneliu Pădurean

Căsătoriile din Bătania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX

Începând cu data de 1 ianuarie 1895, în urma articolelor de lege XXXI și XXXII din 1894, autoritățile maghiare au introdus obligativitatea înscrierii la oficiile de stare civilă a principalelor fenomene cu caracter demografic: nașteri, decese și căsătorii. Până la momentul respectiv, aceste evenimente erau înregistrate de către biserică în cadrul registrelor de „botezați”, „morți” și „cununăți”, existând o dualitate între stat și biserică în privința evidenței populației.

La filiala județeană Arad a Direcției Arhivelor Naționale, se află un exemplar al registrelor pentru căsătorii, întocmit de către autoritățile civile din localitatea Bătania, care acoperă perioada 1895–1920. În paginile următoare vom încerca să urmărim, pe baza acestor registre, câteva aspecte legate de acest fenomen social, care suscită interesul unor diverși cercetători, din rândul cărora este suficient să-i amintim cu acest prilej, pe demografi, sociologi, teologi și juriști.

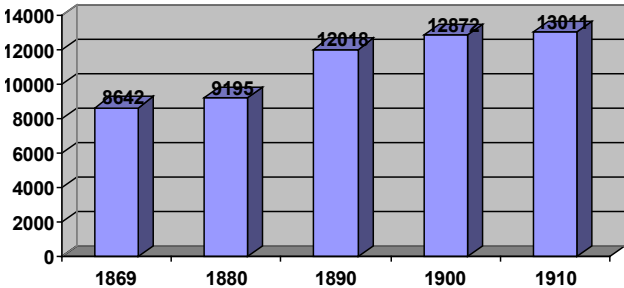
Pentru a ușura înțelegerea fenomenului pe care ne-am propus să-l analizăm, cred că unele date privind populația localității Bătania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, sunt absolut necesare.

În perioada amintită mai sus, Bătania făcea parte din comitatul Cenad, fiind una din cele patru centre de plasă (járás) ale acestui comitat. Alături de ea, din plasă mai făceau parte localitățile Kevermes, Kisiratos (Dorobanți, azi în România – în continuare RO) Mezőhegyes, Marczibánydombgyház, Reformátusdombgyház și Tornya (Turnu - RO).

Recensământurile organizate de statul maghiar, de la dualism până la Primul Război Mondial, au înregistrat de fiecare dată o creștere a populației acestei localități. Dinamica populației din Bătania la cele cinci recensământuri o redăm prin graficul de mai jos¹. (Fig. 1.)

Observăm că cea mai mare creștere, de 30,7%, se înregistrează la recensământul din anul 1890. Creșterea populației a fost determinată în principal de trecerea la Bătania a domeniului Tompa, care înainte s-a aflat în

Fig. 1.

componenta localității Mezőhegyes². Creșterea populației s-a realizat însă și ca urmare a sporului natural.

Localitate de câmpie, Bătania era locuită de maghiari, români, sârbi, germani, slovaci și alte naționalități. Tabelul de mai jos prezintă ponderea pe care au avut-o diferitele etnii la recensământurile care ne interesează în mod deosebit în cadrul acestui studiu, adică cele din anul 1900³ și 1910⁴. (Tab. 1.)

Tab. 1.

Etnia	1900		1910	
	nr.	%	nr.	%
maghiari	8.144	63,26	8.349	64,16
sârbi	2.602	20,21	2.576	19,79
români	1.774	13,78	1.798	13,81
slovaci	216	1,67	165	1,26
germani	53	0,41	76	0,58
alții	83	0,64	47	0,36
Total	12.872	100	13.011	100

Observăm că și la Bătania se regăseau principalele etnii care erau în Ungaria la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX și care sunt și astăzi prezente în granițele sale actuale. Ponderea cea mai mare o aveau maghiarii cu 64,16%, fiind urmați de sârbi. Pe locul trei, cu 13,81% se situau românii, prezenți și azi în cadrul populației din această localitate.

Această structură plurietnică era însoțită și de o diversitate confesională. Ponderea diferitelor confesiuni la Bătania, tot cu prilejul celor două recensământuri, este redată în tabelul de mai jos⁵. (Tab. 2.)

Tab. 2.

Confesiunea	1900		1910	
	nr.	%	nr.	%
rom.cat.	6.985	54,26	7.239	55,63
ortodocși	4.460	34,64	4.319	33,19
greco catolici	79	0,61	167	1,28
reformați	963	7,48	905	6,95
evangelici	114	0,88	90	0,69
unitarieni	6	0,04	40	0,3
izraeliți	256	1,98	230	1,76
alții	9	0,06	21	0,16
Total	12.872	100	13.011	100

După cum rezultă din tabel, confesiunile cele mai numeroase au fost romano-catolicii, în rândul cărora îi regăsim în principal pe maghiari și germani, precum și ortodocșii, care erau sârbi și români. O oarecare pondere o avea și biserica reformată, credincioșii ei fiind în număr covârșitor de origine maghiară.

Încheiem această succintă prezentare a tabloului demografic al localității Bătania, cu câteva date privind structura pe sexe, precum și starea civilă a populației, înregistrate cu prilejul acelorăși două recensământuri.

În anul 1900, din cei 12.872 de locuitori, 6.434 erau bărbați, iar 6.438 femei⁶. Observăm că era un echilibru aproape perfect între cele două sexe, situație care nu se regăsește în cazul prea multor localități, deoarece în general femeile au o pondere mai mare în cadrul structurii pe sexe a populației. În anul 1910 însă, acest echilibru se rupe, bărbații reprezentând 49,84%, prin cele 6.485 de persoane, iar femeile 50,15%, ceea ce reprezenta în cifre absolute 6.528 de persoane⁷.

În privința stării civile a populației de la Bătania, din tabelul de mai jos rezultă o tendință de scădere a ponderii celor necăsătoriți în primul deceniu al secolului XX, pe fondul creșterii interesului pentru nupțialitate⁸. În timp ce ponderea necăsătoriților a scăzut cu 3,81%, a celor căsătoriți a crescut cu 3,15%.

Ușoare tendințe de creștere în valori absolute și procente, se pot observa și în cazul văduvilor și a divorțaților. Creșterea ponderii ultimei categorii de persoane care aveau această stare civilă, este și un semn al începutului modificării unor mentalități care guvernau încă lumea rurală. (Tab. 3.)

Tab. 3.

Starea civilă	1900		1910	
	nr.	%	nr.	%
necăsătoriți	7.186	55,82	6.768	52,01
căsătoriți	4.986	38,73	5.450	41,88
văduvi	684	5,31	767	5,89
divorțați	16	0,12	26	0,19
Total	12.872	100	13.011	100

După ce am amintit aceste succinte date referitoare la populația de la Bătania, să trecem la analiza pe care ne-am propus să o realizăm.

În tabelul de mai jos sunt incluse valorile brute ale căsătoriilor realizate la Bătania între anii 1895 și 1920⁹. Primele înregistrări de căsătorii în noile registre de stare civilă, încep cu data de 17 octombrie 1895. (Tab. 4.)

1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903
27	106	108	117	115	124	143	130	148
1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912
133	142	126	158	135	116	133	151	107
1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	—
138	133	34	37	57	112	255	179	—

Dacă parcurgem cu atenție tabelul de mai sus, putem constata cu ușurință că până la Primul Război Mondial, în ciuda variațiilor anuale ale numărului de căsătorii, există o tendință de creștere a acestora, în anul 1907 fiind înregistrate cele mai multe căsătorii, adică 158. Astfel în anul 1900, rata brută a căsătoriilor, indice care ne arată intensitatea căsătoriilor la 1000 de locuitori, era de 9,63. În anul 1910, același indicator a înregistrat valoarea de 10,22.

După anul 1910, constatăm menținerea unor valori destul de ridicate și apropiate, fiind înregistrate 138 de căsătorii în anul 1913 și 133 în anul izbucnirii Primului Război Mondial, adică în 1914.

Firesc, izbucnirea războiului, a însemnat întreruperea evoluției firești a vieții de zi cu zi. Tinerii feciorii au plecat pe front, rămânând acasă cei care nu aveau vîrsta pentru a fi înrolați, inapții și bărbații în vîrstă. În consecință, numărul căsătoriilor încheiate a scăzut vertiginos în anii 1915–1918, așa cum se poate constata din tabel. Sfârșitul războiului a însemnat și pentru locuitorii din Bătania

reluarea vieții de zi cu zi. Mulți tineri, reîntorși de pe front, și-au regăsit fetele lăsate în sat și care i-au așteptat, ori au întâlnit altele care între timp s-au maturizat. Viața începea treptat să intre în normalitate, astfel că mulți s-au grăbit să-și întemeieze familiile pe care și le doreau, dar pe care războiul le-a amânat. Încă în luna noiembrie a anului 1918, când s-a încheiat armistițiul, la Bătania sunt înregistrate 21 de căsătorii. Anul următor a devenit însă pentru mulți tineri foarte important, fiind înregistrate 255 de noi familii legale, cele mai multe pentru perioada pe care o analizăm. Pe lângă acestea mai erau însă și familii constituite pe baze ilegale, mulți tineri trăind din diferite motive în concubinaj.

Să urmărim în continuare care au fost lunile preferate de mirii din Bătania pentru a se căsătorii și a organiza nunta, care însoțește, de obicei, evenimentul întemeierii noii familii. Din tabelul de mai jos, observăm că în cei 10 ani pe care i-am inclus, cele mai multe căsătorii erau încheiate în lunile ianuarie, februarie, mai, iunie și noiembrie. Este vorba de un comportament specific unei populații agricole, care-și derula viața în raport cu muncile agricole de sezon, care nu puteau fi amânate, pentru a nu pune în pericol siguranța alimentară și economică a familiei. (Tab. 5.)

În lunile de iarnă, după sărbătorile Crăciunului, până la debutul lucrărilor agricole de primăvară, era o perioadă în care numeroși tineri își uneau destinele. Căsătoriile însemnau în același timp și întărirea forței de muncă a familiei, prin intrarea unui nou membru, ginere ori noră. Urma apoi o perioadă mai „calmă” din punct de vedere al căsătoriilor, numărul acestora scăzând. Postul Învierii Domnului Iisus Hristos, dar și activitățile legate de munca câmpului, contribuiau din plin la aceasta.

După postul Paștelui, lunile mai și iunie, când are loc o reducerea temporală a intensității

activităților specifice mediului rural, erau alese de mulți dintre cei care urmau să se căsătorească. Acum, numărul celor care spuneau „Da”, în fața ofițerului stări civile creștea din nou.

Secerișul, adunarea și depozitarea recoltei, pregătirea bucatelor pentru familie și vite, reprezentau principalele activități care se desfășurau în lunile de vară și toamnă, motiv pentru care majoritatea tinerilor își amânau căsătoria pe toamnă.. Cu siguranță, în aceste luni, la baluri ori cu alte prilejuri, se înnodau noi relații de iubire, ori se stabileau înțelegeri între părinți, din care multe se încheiau în fața autorităților civile și a preotului, mai ales în luna noiembrie. După cum se vede din tabel, cele mai multe căsătorii erau realizate în această lună, până la începutul postului Crăciunului. Căsătoriile înregistrate în luna decembrie, cu mici excepții, erau realizate după Crăciun, de aceea numărul lor în această lună este mult redus.

Un aspect pe care l-am cercetat a fost vârsta mirilor. Să urmărim în continuare vârsta pe care o aveau cei ce se căsătoreau. (Tab. 6.)

Analizând datele din tabelul de mai sus, observăm că marea majoritate a fetelor se căsătoreau până la vârsta de 20 ani (73,83% în anul 1896). La începutul secolului XX însă, începe să se contureze o tendință care se menține și în zilele noastre. Este vorba de amânarea momentului măritişului. În anul 1901 doar 57,43% din fete s-au măritat până la 20 ani, crescând în schimb numărul celor care au devenit neveste între 21-25 ani și 26-30 ani. După vârsta de 30 ani numărul celor care se căsătoreau era extrem de mic, fiind de fapt vorba de cele mai multe ori, mai ales de recăsătoria femeilor văduve. Oricum, putem spune că majoritatea covârșitoare a fetelor se străduiau, ca până la vârsta de 25 ani, să evite statutul de „fată bătrână”.

Tab. 5.

Anul	ian	feb	mart	apr	mai	iun	iul	aug	sept	oct	nov	dec	mixte	total
1895										4	21	2	5	27
1896	8	26	2	6	19	7	3	3	5	4	21	2	17	106
1897	7	21	6	2	14	12	4	5	5	12	17	3	11	108
1898	14	19	4	3	16	7	4	5	6	11	25	3	11	117
1899	9	18	6	7	16	8	2	1	9	3	36	-	10	115
1900	12	22	2	3	15	13	5	3	9	11	26	3	24	124
1901	15	32	4	9	19	10	4	5	8	8	29	4	20	143
1902	15	19	6	13	12	11	7	4	14	6	17	6	23	130
1903	25	32	3	3	16	20	2	11	5	6	23	2	17	148
1919	28	67	22	8	32	28	9	8	14	8	22	17	50	255

Tab. 6.

Vârsta	1896				1901			
	mire		mireasa		mire		mireasa	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
până la 20 ani	19	17,75	79	73,83	10	6,75	85	57,43
21–25 ani	47	43,92	9	8,41	84	56,75	36	24,32
26–30 ani	15	14,01	2	1,86	26	17,56	11	7,43
31–35 ani	10	9,34	5	4,67	10	6,75	3	2,02
36–40 ani	6	5,6	6	5,6	5	3,37	6	4,05
41–45 ani	3	2,8	1	0,93	4	2,7	1	0,67
46–50 ani	2	1,86	3	2,8	3	2,02	1	0,67
51–55 ani	1	0,93			2	1,35	3	2,02
56–60 ani	3	2,8			4	2,7	1	0,67
61–65 ani			2	1,86				
66–70 ani							1	0,67
71–75 ani								
76–80 ani	1	0,93						
peste 80 ani								
Total	107	100	107	100	148	100	148	100

În cazul feciorilor situația este puțin schimbată. Cei mai mulți se căsătoreau între 21–25 și 26–30 ani, după terminarea serviciului militar. Legile militare impuneau vârsta de 22 ani la căsătorie pentru bărbați, după ce scăpau de cele trei trageri la sorți pentru înrolare. Înainte de 22 ani se căsătoreau cei care erau scutiți de armată pentru diferite motive. Și în cazul bărbaților constatăm o modificare a comportamentului nupțial la începutul secolului XX. Dacă dintre mirii anului 1896, ponderea celor care s-au căsătorit până la 20 ani a reprezentat 17,75%, în anul 1901, această categorie de miri s-a redus la 6,75%. Și feciorii, în majoritatea lor covârșitoare erau preocupați ca până la 35 ani să-și întemeieze o familie.

În cadrul cuplurilor, diferențele de vârstă nu erau în general prea mari, bărbatul fiind de obicei mai în vârstă. Cazurile în care femeia era mai în vârstă erau mai rare. Să exemplificăm cele afirmate, cu vârstele cuplurilor care au fost încheiate în luna noiembrie a anilor 1896 și respectiv 1901. (Tab. 7.)

	nr crt	1896	1901	
mire	mireasă	mire	mireasă	
1	23	16	46	50
2	23	18	23	20
3	39	40	21	18
4	29	19	25	18
5	24	19	20	22
6	17	18	26	24
7	20	17	24	17
8	22	17	24	20

9	20	15	24	18
10	43	34	31	17
11	23	15	24	20
12	24	20	24	17
13	34	18	24	24
14	23	17	23	20
15	24	18	25	22
16	26	20	24	23
17	22	15	26	22
18	33	39	35	18
19	—	—	22	18
20	—	—	51	56
21	—	—	23	20
22	—	—	31	16
23	—	—	26	20
24	—	—	23	17
25	—	—	57	38

Observăm că în câte trei cazuri din cei doi ani cuprinși în tabel, mireasa a fost mai în vârstă decât mirele, diferențele fiind cuprinse între 1 și 4 ani. În afara acestor situații, mirii aveau ori aceeași vârstă, ori mai mare decât mireasa. Distanța între anii de naștere a soților, putea fi și de peste 10 ani, așa cum rezultă din tabel. Uneori diferențele de vârstă dintre cei doi soți erau și mai mari. Bunăoară, la 18 mai 1896 s-a oficiat căsătoria dintre Fuksziusz István, romano-catolic, în vârstă de 57 ani, mic proprietar de pământ, cu Popovics Iuliană, de 19 ani, casnică, de confesiune romano-catolică. Este posibil ca nu neapărat dragostea dintre cei doi să fi stat la baza căsătoriei, ci motive de ordin economic. Iuliană provenea

dintr-o familie foarte modestă, tatăl ei decedat, a fost slugă de-a lungul vieții, iar mama era casnică.¹⁰

Un alt aspect pe care ne-am propus să-l urmărim și care este în legătură cu căsătoriile, se referă la starea civilă a mirilor. Aceștia pot să fie la prima căsătorie, văduvi sau divorțați. Din combinațiile celor trei stări civile în care puteau să fie mirii în momentul căsătoriei, puteau să rezulte teoretic nouă situații. Pentru a avea o imagine cât mai apropiată de realitate, ne-am oprit pentru exemplificare asupra a șase ani. (Tab. 8.)

prima căsătorie. Cele mai multe se încheiau între un bărbat june și o femeie văduvă, chiar dacă junele avea uneori o vîrstă mai înaintată (43 ani), iar văduva vârsta la care unele fete se aflau la prima căsătorie (21 ani)¹². În general, bărbații aflați la prima căsătorie și care se căsătoreau cu văduve, aveau o vîrstă mai înaintată, erau „juni” mai tomnatici.

Dacă văduvele aveau șanse mai mari să se căsătorească cu un june, în sensul de bărbat aflat la prima căsătorie, nu același lucru putem spune despre văduvi. Urmărind casetele de mai jos, observăm că în cadrul comunității de la Bătania, și în general în mediul rural, nu prea era agreată ideea unor căsătorii între

1896

Tab. 8.

june/jună 100	June/văduvă 2	văduv/jună 1	văduv/văduvă 3			
1897						
june/jună 97	June/văduvă 7	văduv/jună 1	văduv/văduvă 3			
1901						
june/jună 128	June/văduvă 15	văduv/jună -	văduv/văduvă -			
1902						
june/jună 110	June/văduvă 20	văduv/jună -	văduv/văduvă -			
1919						
june/jună 241	June/văduvă 6	văduv/jună 1	văduv/văduvă 5	june/divorțată 2		
1920						
june/jună 152	June/văduvă 7	văduv/jună 4	văduv/văduvă 10	june/divorțată 2	divorțat/jună 1	văduv/divorțată 3

O primă constatare se referă la faptul că majoritatea covârșitoare a căsătoriilor se realizează între miri care se aflau la prima căsătorie. Uneori cei doi miri, chiar dacă se prezentau pentru prima oară în fața autorităților civile, aveau vârsta unor bunici. Spre exemplu, la 25 aprilie 1896, a avut loc căsătoria dintre Császár János de 79 ani, zilier, de confesiune romano – catolică, cu Szemes Erzsébet de 65 ani, casnică, de religie reformată¹¹. Este foarte posibil ca cei doi să se fi prezentat în fața ofițerului stării civile pentru a oficializa un concubinaj care putea să fi durat de zeci de ani, având în vedere diferențele de ordin confesional dintre cei doi. Nu de puține ori, familia era împotriva unor căsătorii în care mirii nu aveau aceeași religie.

Continuând în aceeași ordine de idei, se poate observa că se realizau și căsătorii în care doar unul dintre membri cuplului se afla la

văduvi și fete june. Speranțele de recăsătorie a văduvilor se îndreptau în consecință spre femei care aveau aceeași stare civilă cu ei, adică spre văduve. De abia după primul război mondial, observăm o schimbare de mentalitate, determinată și de criza de bărbați provocată de pierderile din război. Din casetele destinate anilor 1919 și 1920, se poate vedea o diversificare a combinațiilor posibile între starea civilă a mirilor. Constatăm în același timp și creșterea numărului celor care aveau stare civilă de divorțat/ă, știut fiind faptul că biserica nu admitea divorțul decât în cazuri deosebite.

Așa cum am văzut la începutul acestui studiu, Bătania era o comunitate multietnică și pluriconfesională. Pentru a urmări interesul și intensitatea căsătoriilor în cadrul diferitelor confesiuni, am realizat următorul tabel în care am clasificat căsătoriile din punct de vedere al apartenenței confesionale a mirilor. (Tab. 9.)

Tab. 9.

religia	An	ian	feb	mart	apr	mai	iun	iul	aug	sept	oct	nov	dec	mixte	total
rom.cat	1896	5	7	-	2	8	4	3	1	2	-	12	-	10	54
rom.cat	1900	5	10	1	2	9	7	2	2	4	5	12	2	21	82
ortod.	1896	1	3	3	-	8	3	-	-	1	3	6	-	3	31
ortod.	1900	4	9	1	-	5	-	1	-	2	2	10	-	5	39
reform.	1896	-	1	-	1	2	-	-	-	-	1	-	-	7	12
reform.	1900	1	-	-	1	-	2	-	1	-	1	-	-	15	21
evan.	1896	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	2
evan.	1900	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
izr.	1896	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	3
izr.	1900	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

În privința valorilor brute a numărului de căsătorii, se poate vedea că cele mai multe erau efectuate de către romano – catolici, numărul acestora crescând semnificativ la începutul secolului XX. În anul 1900, rata brută a nupțialității în cadrul acestei confesiuni a fost de 11,73 la 1000 de locuitori de confesiune romano – catolică.

Pe locul următor se află ortodocșii. Valorile brute ale celor doi ani, cuprinse în tabel, sunt destul de apropiate. Rata brută a căsătoriilor a fost în anul 1900 de 8,74‰.

Interesul cel mai mare față de instituția căsătoriei îl manifestau se pare reformații, întrucât rata brută a căsătoriilor a fost în același an 1900, de 21,8‰. Pe locul următor se situau evanghelicii cu 17,54‰. Din păcate, sursele pe care le avem la dispoziție nu ne permit să calculăm aceeași indici pentru diferitele etnii. În registrele de stare civilă era trecută doar confesiunea mirilor, nu și naționalitatea lor.

În condițiile unei societăți multiculturale, cum era și cazul Bătăniei, este firesc ca această realitate să se regăsească și în cadrul căsătoriilor, sub forma căsătoriilor mixte.

Dacă revenim la tabelul referitor la distribuția sezonieră a căsătoriilor, observăm că în toți anii au fost realizate căsătorii mixte. Noi am avut

posibilitatea să identificăm doar căsătoriile mixte din punct de vedere confesional, fără să putem să le stabilim și pe cele mixte din punct de vedere etnic, din motivele amintite mai sus. Dar cu siguranță, atunci când unul dintre membri noilor familii intemeiate era de confesiune ortodoxă, era vorba și de o căsătorie mixtă din punct de vedere al naționalității, ortodocșii fiind fie români, fie sârbi, după cum am mai amintit.

În privința dinamicii căsătoriilor mixte, se poate afirma că la începutul secolului XX, numărul acestora crește, semn al unor modificări în cadrul mentalului colectiv. După Primul Război Mondial, societatea rurală devine mult mai permisivă față de alianțele matrimoniale mixte. Așa cum rezultă din tabel, și la Bătănia căsătoriile mixte devin mai numeroase, ele dublându-se față de alți ani, fiind înregistrate în anul 1919 un număr de 50 de asemenea căsătorii.

Pentru a exemplifica și această dimensiune a problematicii căsătoriilor de la Bătănia, în perioada de care ne ocupăm, am introdus în tabelul de mai jos trei ani martori: 1896, 1901 și 1919. (Tab. 10.)

Cele mai multe căsătorii mixte erau realizate de către membrii bisericii romano-catolice.

Tab. 10.

mire	1896 mireasa					1901 mireasa					1919 mireasa				
	rom. cat.	ort.	ref.	evan.	izr.	rom. cat.	ort.	ref.	evan.	izr.	rom. cat.	ort.	ref.	evan.	izr.
rom. cat.		3	6				5	4	1			10	11		
ortod.	1					1					6		1	1	
ref.	4					5			2		15	2		2	
evan.	1		1			1									
izr.															
greco. cat	1						1				2				

Unii feciori din această confesiune își alegeau mirese și din rândul fetelor de religie reformată și ortodoxă. Aceeași constatare este valabilă și în cazul fetelor, unele dintre ele fiind de acord să se mărite cu bărbați ori de confesiune reformată ori ortodoxă. Căsătoriile mixte cele mai numeroase erau de fapt între cele trei confesiuni, care uneori erau mixte și din punct de vedere etnic. Pe de altă parte, se poate vedea că cei de confesiune izraelită, reprezentau o comunitate închisă din punctul de vedere al căsătoriilor mixte, nefiind înregistrată nici o căsătorie între un partener din rândul acestei confesiuni cu un partener aparținând altei confesiuni.

Un aspect care ne-a atras atenția pe parcursul cercetării noastre se referă la domiciliul mirilor. Studiind registrele de stare civilă, am constatat că un număr destul de semnificativ din cei care se căsătoreau la Bătania și aveau domiciliul în localitate erau născuți în altă parte. Aceasta înseamnă că populația localității a crescut între recensământuri nu numai ca urmare a sporului natural, dar și ca urmare a migrației interne. Părinții mirilor, ori poate chiar mirii s-au așezat de-a lungul timpului în comună.

La căsătoriile din anii 1896 și 1897, localitățile de naștere a mirilor au fost următoarele: Dombegyháza, Oradea, Gyoma, Makó, Mezőkovácsháza, Turnu (RO), Almás Iratos, Gai-Arad, Sâmpetru Sârbesc, Szeged, Nadlac, Kevermes, Radna (RO), Kerek (Caporal

Alexa-RO), Cenadul Unguresc, Kovácsháza, Arad, Orosháza, Dombegyháza, Kétegyháza, Mailat (RO), Feketekút – Sáros, Zágón, Puczak, Csanád Palota, Cenadul Sirbesc, Almás Kamarás, Ferendia (RO), Recaş (RO), Kunágota, Medgyes Bodzás, Hódmezővásárhely etc. Obsevăm că în general, cu mici excepții, sunt localități din apropierea Bătaniei, sau în orice caz aflate nu la o distanță prea mare.

Cu siguranță, cei care s-au așezat la Bătania au continuat să păstreze, în unele cazuri până în zilele noastre, legăturile cu rudele din localitățile de baștină. Doar așa se explică afluența destul de mare de feciori care veneau să-și ia neveste de la Bătania. Localitățile lor de domiciliu erau de multe ori aceleași cu localitățile de naștere ale miresei. De aceea localitățile de domiciliu ale mirilor veniți din altă parte, sunt cam aceleași cu cele amintite mai sus, la care mai adăugăm: Tótkomlós, Sionda, Sânicolaul Mare (RO), Bezdin (RO), Lipova (RO), Uzsicza (Serbia), Nadab (RO), Mágocs, Radna (RO) etc.

În rândurile de mai sus, am încercat să redăm un crâmpel din istoria locuitorilor din Bătania, din viața lor de zi cu zi, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Am văzut care era comportamentul lor într-un moment important al vieții lor, modul în care priveau problema întemeierii unei noi familii, a unei noi gospodării.

NOTE

1. A Magyar Szent Korona Országainak 1910 évi Népszámlálása, Budapest, 1912, p. 842.
2. Ibidem.
3. A Magyar Szent Korona Országainak 1900 évi Népszámlálása, Budapest, 1902, p. 341.
4. A Magyar Szent Korona Országainak 1910 évi..., p. 341.
5. Ibidem, notele 3 și 4.
6. A Magyar Szent Korona Országainak 1900 évi..., p. 340.

7. A Magyar Szent Korona Országainak 1910..., p. 340.
8. Ibidem, notele 6 și 7.
9. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale (în continuare D. J. A. N.). Registre de stare civilă, Reg. Nr. 12, 13.
10. D. J. A. N.). Registre de stare civilă, Reg. nr. 12, p. 88.
11. Ibidem, p. 71.
12. Ibidem, Reg. nr. 13, p. 50.

Eugen Glück

Contribuții noi cu privire la legiunea greco-valahă (1793–1801)

Izbucnirea războiului între Franța revoluționară și statele participante la coaliția puterilor conservatoare, a găsit conducerea superioară vieneză nepregătită. (1792) Războiul precedent împotriva Imperiului Otoman (1787–1788), terminat fără vreun succes palpabil, a epuizat, în mare măsură, forțele umane dar mai ales pe cele materiale.

Acesta este motivul pentru care, încă din primele luni ale războiului, au fost căutate noi surse financiare, în vederea acoperirii costurilor militare. Astfel, contându-se pe tradiționalismul celor mulți, pe reacția și pe sprijinul acestora, a fost lansată o puternică campanie antifranceză, în care s-a invocat „desconsiderarea legilor dumnezeiești și omenești” de către revoluționari, ceea ce ar fi putut fi un pericol pentru cler și clasa stăpânitoare, în cazul victoriei francezilor.¹

În acest context, și biserica ortodoxă s-a grăbit să-și ofere sprijinul. Încă în anul 1793, episcopia arădană face un apel de colectare de bunuri pentru armată, în special de alimente.²

Nu peste mult timp, arhiepiscopul Stratimirovici din Carloviț, propune forurilor cezaro-crăiești formarea, printre altele, a unei legiuni greco-valahă. Aprobarea imperială însă a limitat activitatea la teritoriul aflat sub jurisdicție directă.³

Inițiativa a fost preluată de episcopul Deonisie Popovici din Buda. La 12 noiembrie 1793, acesta s-a adresat palatinului Ungariei cu o propunere similară, invocând pilda mitropoliei de odinioară din Belgrad, care crease un corp aparte în ajutorul forțelor cezaro-crăiești. El sublinia fidelitatea deosebită a enoriașilor lui greci și macedoni, care, în plus, dispuneau și de resurse financiare corespunzătoare acestui scop.⁴

Episcopul își întemeia afirmațiile pe favorurile obținute prin crearea comunității greco-valahe separate din Pesta, (1789) pe bază dispozițiilor superioare cât și pe împământenirea largă a enoriașilor.⁵

În propunerea sa, episcopului s-a referit la o unitate de o mie de combatanți, care să servească pe întreaga durată a războiului.

Este de la sine înțeles că inițiativa a fost acceptată, ea fiind comunicată de contele Carolus Pállfi, cancelarul iliric, cu precizarea că echiparea și întreținerea unui militar costă 100 fl. /an. În aprobare, s-a subliniat că acceptul ține cont de experiența trecutului, menționându-se înființarea cohorții militare de la Giula, cu aprobarea Consiliului Belic din Viena. De asemenea s-a menționat că militarii au fost recrutați din rândul iobagilor care, la vremea respectivă, proveneau din rândurile grănicerilor demilitarizați.⁶

Conștient de situația demografică a eparhiei sale, episcopul de Buda arăta, că numărul grecilor, albanezilor și macedoromânilor capabili să contribuie la formarea legiunii nu este suficient, și cere permisiunea ca acțiunea să se extindă și asupra celorlalte eparhii din Ungaria, inclusiv cel al Aradului. De asemenea el a cerut și s-a aprobat, ca suma de 100 fl/an/soldat să poate fi fracționată în donații de 1/8.⁷

Episcopul Pavel Avacumovci însă a evitat să se implice personal, invocând motive de sănătate, care au fost în realitate doar un pretext, el refuzând să joace un rol secundar față de episcopul din Buda.

În consecință, prin rezoluția din 7 februarie 1794, Pavel Avacumovici a încredințat acțiunea de strângere de fonduri, pe durata anilor 1794–1797, unei delegații compusă din Theodos Ioanovici, starețul mănăstirii Hodoș-Bodrog, Theodor Popovici, protopopul din Chișineu-Criș și Zărand și Constantin Pullyo, macedoromân din Arad.⁸

Numirea lor a fost recunoscută pe teritoriul ambelor consistorii, anume Arad și Oradea, care aveau în competență comitatele Arad, Bihor, Cenad, Ciongrad și Bichiș. În 1797, la sfârșitul misiunii, delegația a raportat, că s-a deplasat efectiv în 45 localități, în care s-au adresat mai mult macedoromânilor, majoritari. Totuși, se pare că în unele locuri au contactat și români mai înstăriți. Din centralizatorul amintit, aflăm că echivalentul subscripțiilor a fost de 180 oferte de câte 1,8 din costul echipării și întreținerii anuale a unui militar, repetabil anual. Cele mai multe oferte au fost obținute din 20 de localități.

Localitatea	Ofertant	Ofertă
Arad	13	16
Orosháza	3	4
Gyoma	8	10
Bagoş	3	4
Senteş	7	8
Kisújszállás	3	10
Hódmezővásárhely	6	7
Diosâg	3	4
Karcag	5	10
Macău	2	2
Giula	5	12
Mezőtúr	2	2
Törökszentmiklós	5	13
Mezőberény	2	2
Oradea	5	8
Salonta	2	2
Bichiş	4	12
Seghedin	2	2
Szarvas	4	2
Másca	2	2 ⁹

În rândul ofertanţilor pe primul loc s-a situat Theodor Kálló din Sânmartin, care a subscris pentru costul complet al unui militar (100 fl = 8/8), şi Gyuricz János din Giula, cu o ofertă de 4/8=50 fl.¹⁰ Este de menţionat că mănăstirea Hodoş–Bodrog a făcut o ofertă specială de 45 fl.¹¹

Victoriile repute de armatele franceze sub comanda lui Napoleon Bonaparte în nordul Italiei, a constrâns Viena, să încheie pacea separată de la Campoformio (17 octombrie 1797).

Ca urmare, activitatea delegaţiei amintite a luat sfârşit, episcopul raportând că realmente au fost încasate oferte din 24 localităţi, depuse de 54 ofertanţi.

Localitatea	Plătitori
Giula	5
Sânmartin	1
Karcag	5
Galşa	1
Hódmezővásárhely	5
Ineu	1
Törökszentmiklós	5
Körösladány	1
Bichiş	4
Szeghalom	1
Senteş	4
Ványa	1
Orosháza	3

Tisza Abad	1
Kisújszállás	3
Szentimre	1
Macău	2
Tiszaders	1
Arad	2
Nádudvar	1
Mezőtúr	2
Madaras	1
Kisegyed (?)	2
Túrkeve	1 ¹²

În anexa centralizatorului se găseşte decontarea fiecărui donator. Acest document aruncă o lumină interesantă asupra ofertanţilor. Desigur exista o diferenţiere de avere în cazul acestor ofertanţi, dar faptul că apar insolvabili precum şi plătitori parţiali, indică nu numai o anumită aversiunea faţă de plata unor obligaţii statele, dar şi o depreciere a situaţiei economice de pe urma eforturilor de război.

Gyuricz János din Giula s-a angajat să dea, în total, 4/8, echivalent în patru ani cu 200 fl. În realitate a achitat doar 127 fl. Gyuricz Theodor a semnat pentru 2/8 dar a achitat, în loc de 100 fl., doar 43 fl. 45 cr., rămânând pe mai departe dator cu 56 fl. 15 cr.

La Karczag, cinci ofertanţi nenominalizaţi s-au obligat la plata a 10/8, reprezentând în 4 ani suma 500 fl. În realitate, la visterie au ajuns doar 400 fl., depuşi în patru rate.

La Hódmezővásárhely Charis Spiridon, ofertant al unei optimi, a depus din cei 50 fl. datoraţi doar 37 fl. 30 cr. Theodori György, cu aceeaşi obligaţie, a vărsat numai 6 fl. 15 cr. Papp Angier Michael a onorat, la rândul lui, din obligaţie doar 31 fl. 15 cr. Christophorus Constantinus s-a grăbit să depună 87 fl. 30 cr., rămânând restant cu suma de 12 fl. 30 cr. Popovics Demetrius a dispărut din oraş fără să plătească, delegaţia fiind informată că ar funcţiona ca învăţător la Oradea.

La Bichiş, cunoaştem cifric doar datele plăţilor efectuate de doi localnici. Georgios Nilolai a onorat, din obligaţia de 100 fl., doar 62 fl. 30 cr. În schimb, Koszta Stojánovics a constituit unul din exemplele rare, a celor care au achitat în întregime obligaţia asumată de 50 fl.

Decontul de la Senteş oglindeşte deprecierea evidentă a situaţiei materiale a greco-valahilor. Miklós Vasilie a sărăcit pe parcurs cu totul , devenind insolvabil. Demetrius Ghrysatopol s-a mutat la Nagyszentmihály. Parohul Michael Mikolics a renunţat la post, transferându-se la Körös, unde s-a mulţumit cu funcţia de cape-

lan. În ciuda situației amintite Cassib Nasid a onorat, întrucâtva, obligația asumată, depunând 9 fl. 23 cr., în contul datoriei de 50 fl. Într-o proporție mai mare a satisfăcut obligația Michael Haris care a achitat în contul celor 4/8, echivalente cu 200 fl., suma de 97 fl. 30 cr.

La Macău, Mickael Popovics, din obligația de 100 fl., a plătit doar 75 fl.

La Orosháza, Kálló György a depus jumătate din obligația de 100 fl.

La Túrkeve ofertantul a depus, în contul celor 200 fl., 137 fl. 30 cr.

Theodor Kálló din Sânmartin, care s-a situat în frunte la asumarea obligațiilor, oferindu-se să plătească echiparea și întreținerea completă a unui militar, a depus în realitate, din cei 400 fl., doar 375 fl.

La Szarvas, cei patru ofertanți – Manuil Franko, Bardali Nicolaus, Georghies Demeter și István Demeter – au rămas definitiv cu datoria. O situația similară găsim la Gyoma, Bajos, Mezőberény, unde delegația nu a putut încasa nimic.¹³

Fondul arhivistic ce se găsește în arhiva Episcopiei Ortodoxe Române din Arad, și la Mănăstirea Hodoș-Bodrog nu ne oferă date despre constituirea efectivă a legiunii. Încercarea noastră de a urmări problema la Episcopia Ortodoxă Sârbă de la Sânmăndrei, nu s-a soldat nici ea cu un rezultat palpabil. Se știe doar, dintr-o informație apărută în Moniteur din Paris, că o unitate a legiunii ar fi defilat în 1795, la Viena, în fața împăratului Francisc I.

Reizbucnirea ostilităților franco-austriace (1799) a readus în atenție problema legiunii greco-valahe. Mai mult, la 21 aprilie 1801, delegația numită de episcopul Aradului, formată din aceiași membrii, își reia activitatea. Referitor la a doua etapă a activității

comisiei, ea ne este cunoscută doar din decontările efectuate. Datele de care dispunem oglindesc restrângerea capacității de plată a celor vizați, determinată de creșterea inflației și de restrângerea activităților comerciale, din cauza penuriei de mărfuri, datorată extinderii războiului. În consecință numărul ofertanților și obligațiilor asumate au fost și mai restrânse. La Giula, reappare Gyuricz Theodor, de această dată însă cu o singură optime. Pe aceeași listă mai figurează și Gyuricz János și Gyuricz Márk, fără însă să se precizeze oferta, care probabil a fost, la toți trei, identică.

La Senteș, Haki Simion se angajează doar la o jumătate de optime, iar Hadzi Cestin (?) la 2/8. Amintitul Haris Michael s-a angajat la o plată similară. În schimb Cassib Nașid a refuzat vreo contribuție. Papp Gheorghe s-a limitat la o jumătate de optime, pe care însă a achitat-o pe loc.

La Hódmezővásárhely, s-a invocat sărăcia și s-a recuzat orice angajament. La Szarvas delegația a găsit o situație similară și nu a obținut nici un ajutor.

La Macău, Basilius Gheorghevics, după cum nu a achitat nici primul angajament, nu a oferit nici de data aceasta decât o promisiune. Michael Popovics s-a scuzat că nu poate oferi nimic de această dată. La Bichiș însă, delegația a găsit înțelegere din partea lui Koszta Stojanovics și Michale Farkas care s-au oferit să achite 150 respectiv 15 forinți, însă centralizatorul nu precizează plata efectivă a sumelor. Și la Sânmartin Theodori Kalló a făcut o ofertă mai mică, de doar de 2/8.¹⁴ În plus, în legătură cu restanțele din 1794–1797 comisia s-a dovedit inoperantă.

Sperăm că cercetările viitoare vor putea oferi noi date în această problemă.

NOTE

1. Eugen Glück: Date cu privire la perioada războaielor franceze în fondurile arhivistice arădene. 1792–1815. Ziridava XXI, Arad 1998, 169.
2. Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române din Arad (în cont. EORA), anul 1794 seria 3 nr. 8.
3. Ibidem, protocol consistorial 1/1794.
4. Ibidem
5. Maria Berényi. Cultura românească la Budapesta în secolul al XIX-lea, Giula 2000, 6, 18.

6. Arhiva mănăstirii Hodoș-Bodrog (în cont. MHB), dos 17, 35, EORA, anul 1794, seria 3 nr. 63.
7. Ibidem, Protocol 1/1794.
8. Ibidem, anul 1794, seria 3, nr. 63.
9. Centralizator anexat la actul precedent
10. Suma a fost achitată în întregime
11. MHB, dos 17, 5–6, 30–31.
12. V. punctul 9, poz 29, 30, 31, 32, 35, 36, 38, 39.
13. EORA anul 1801, seria 3, nr. 14.
14. Ibidem

Nagy Márta

Despre operele din Ungaria de Sud ale unui atelier arădean de iconostase și sculptură

Iconostasele bisericilor Sfântul Nicolae (așa-zisa biserică „mare românească”) din Giula, Sfântul Gheorghe, construită de sârbi la Cena-
dul Unguresc, a Cuvioasei Parascheva (așa-zisa biserică „mică românească”) din Giula, precum și a bisericii Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil din Chitighaz prezintă asemănări între ele atât prin sculpturi cât și prin structură.

Din punct de vedere arhitectonic, iconostasele sunt compuse din două secțiuni distincte: o secțiune inferioară, închisă ca un perete, și o secțiune superioară, alcătuită din medali-
oane în lunetă. Secțiunea inferioară este alcătuită din două (la biserică „mică românească” și la cea din Chitighaz), sau din trei rânduri de icoane (la biserică „mare românească”, precum și la cea din Cena-
dul Unguresc). Între panouri stau stâlpi cu capete de corint, ce ies dintr-o bază înaltă, sau pilaștri băgați în perete (eventual amândouă). Amândouă rândurile de stâlpi susțin un pervaz despărțitor, cu consolă. Peste pervazul despărțitor, de dedesubt, trece banda orizontală a unor sculpturi, care au ca scop diminuarea îngrădirii unității de jos. Asemenea sculpturi se pot găsi și altundeva, de pildă în tăieturile arcuite din pereții de deasupra icoanelor tronurilor (pe iconostasul bisericii „mari românești”).

Pentru accentuarea axului central, important ca idee în sine, deasupra ușilor împărătești de pe

iconostasul bisericii „mari” din Giula și de pe cel din Chitighaz, meșterul a așezat un timp-
non, un ornament îndrăgit al clasicismului, iar în rândul cel mai de sus, deasupra panoului axului central a așezat un baldachin (iconostasul aceleiași biserici „mari românești”) sau a arcuit pervazul deasupra icoanei din arcu-
l central (vezi iconostasele din Cenad, Chiti-
ghaz, și biserică „mică românească”). La acest

Iconostas. Prima treime a secolului 19., Biserica Sf. Nicolae („mare românească”), Giula

baldachin, sau la arcul în formă de baldachin răspunde arcul de perete, de aceeași formă, de deasupra panourilor laterale, dând astfel acestei forme un răsunset întreit, spre închiderea frumoasă a unității de jos. Această formă arcuită este urmată atât de forma panourilor de jos, cât și de ale celor de sus, precum și de tăieturile arcuite din pereții de deasupra panourilor registrului de jos, în care au fost așezate sculpturile de desubt. Această formă arcuită poate fi considerată elementul dominant al acestor iconostase. Ea urmează arcuirea lunetei, a acelei lunete care reprezintă o formă decisivă pentru arhitectura bisericească. Datorită formei arcuite care stăpânește atât arhitectura bisericească, cât și cea a iconosta-

selor, avem impresia că acele iconostase sunt părți organice ale arhitecturii bisericești, că oarecum răsar din aceasta, efectul general fiind unul foarte armonios.

În această privință singura excepție o reprezintă iconostasul din Chitighaz. Elementul dominant al acestuia este arcul ce închide de sus întregul iconostas (identic cu forma panourilor) care diferă de arcul lunetei. Spre deosebire de celelalte trei biserici, cel din Chitighaz e un spațiu acoperit de o boltă orizontală, joasă. Iconostasul construit aici nu urmează acestei linii întinse orizontal, ci – potrivit modului în care a fost conceput iconostasul – a primit un avânt mai întins, pe direcție verticală. (Dar, trebuie să precizăm că extinderea orizontală a iconostasului de 852 de centimetri e și așa mai mare decât cea verticală, ce are 517 centimetri).

Merită observată relația dintre cele două panouri laterale / verticale, închise cu un arc în forma unui baldachin și a arcului ce închide de sus iconostasul.

Singurul arcul iconostasului din biserica „mare românească” din Giula cuprinde în sine și cele două rânduri de icoane laterale. Aici arcul ce închide iconostasul și fizic coincide cu arcul lunetei, deci motivul dominant al iconostasului coincide cu elementul arhitectural pe care-l imită. Poate din această cauză, dintre cele patru iconostase, cel din biserica „mare românească” se potrivește în modul cel mai armonios cu spațiul înconjurător.

Unitatea de sus este alcătuită din medalioane despărțite de sculpturi și compoziții precum Golgota, ce umplu lacunar arcul lunetei.

Pe cele patru iconostase s-au pus un număr asemănător de registre, cu 36-37 de icoane.

Iconostas. Anii 80 ai secolului 19., Biserica Sf. Parascheva („mică românească”), Giula

Excepție face iconostasul din Chitighaz, care este mai mic, având doar 31 de icoane.

Și în privința schelăriei, iconostasul din Chitighaz diferă, prin culoarea albă, de culorile gri (cel din biserica „mare românească”), verde (cel din biserica „mică românească”) și albastru (cel din biserica din Cenad) ale celorlalte iconostase, ce imită coloratura marmorei.

Ornamentele sculptate au fost aurite pe toate cele patru iconostase. Principalul motiv decorativ al sculpturilor îl reprezintă frunzele de palmetă, ce înconjoară în ordine simetrică o urnă. În biserica „mare românească” aceste elemente decorative sunt frumoase, clasicizante, pe când la Cenadul Unguresc sunt mai greoaie (urnele au devenit mai mari, etc.), și-au pierdut elementele clasiciste caracteristice, ca ornamentul de salbă, prin înmulțirea celor vegetale. Pe iconostasul bisericii „mici românești” motivele înmulțite, dar stilizate, au devenit deja încurcate, complicate. Deas-

pra ușilor diaconești, între țesătura de lujeri și frunze, artistul a sculptat și câte două-două capete de pelican – un motiv figurativ rar în repertoriul decorativ ortodox din Ungaria. Principalul motiv decorativ al sculpturilor de pe iconostasul din Chitighaz este tot ornamentul de urnă înconjurat de frunze de palmetă, care au fost însă foarte stilizate de către sculptor. Și aici apare un exces de motive vegetale, printre altele creanga de dafin cu boabe de dafin. În totalitatea lor sculpturile celor trei iconostase sunt eclectice.

Pe peretele sudic al bisericii Sf. Gheorghe din Cenadul Unguresc o placă în limba sârbă indică anul construirii bisericii (1880) și al sculptării iconostasului, precum și numele meșterului care a ridicat și a sculptat iconostasul¹. Conform acestei inscripții, iconostasul a fost ridicat în 1882, iar meșterul care l-a și sculptat este *Janiè* din Arad. Sculptorul care a realizat, între anii 1838-1845, iconostasului

Iconostas. 1882, Biserica Sf. Gheorghe, Cenadul Unguresc

Iconostas.

Sfârșitul secolului 19., Biserica Sf. Arh. Mihail și Gavriil, Chitighaz

bisericii sârbe Sf. Gheorghe din Budapesta, a avut un nume asemănător, Mihailo Janiæ². Arhitectonica, numărul icoanelor (36), precum și stilul sculpturilor acestui iconostas este identic cu al celor patru iconostase de mai sus. O singură deosebire există între ele și anume aceea că iconostasul din Pesta nu închide în linie dreaptă spațiul altarului, ci în lățimea celor două panouri laterale, în întreaga unitate de jos se apleacă spre navă în unghi ascuțit. Probabil din cauza spațiului redus al bisericii a fost nevoit meșterul de iconostase să aplice această formă. Este o metodă asemănătoare cu cea pe care Mihailo Janiæ a aplicat-o la o comandă anterioară, și anume la iconostasul bisericii sârbe din Timișoara³.

Deci iconostasele cunoscute aici au ieșit dintr-un atelier a cărui activitate trece prin secolul 19. Începe cu ridicarea iconostasului bisericii „mari românești”, în prima treime a secolului al 19-lea⁴, se continuă cu iconostasul sârb construit în 1845 și cu iconostasele bisericilor din Cenad și a bisericii „mici românești”⁵, în anii '80 ai secolului, încheindu-se cu iconostasul din Chitighaz⁶, construit la finele secolului. O supraviețuire a sa de la începutul

secolului 20 este iconostasul bisericii Sf. Gheorghe din Bătania⁷.

Aceste opere reprezintă cu siguranță creația unei dinastii de sculptori, din familia Janiæi. Două persoane sunt cunoscute cu numele din această dinastie: Mihailo Janiæ, semnat în biserica sârbă din Budapesta, și maestrul Janiæ, din biserica sârbă din Cenadul Unguresc, al cărui nume mic din păcate nu-l cunoaștem. El poate fi fiul sau o rudă de-a lui Mihailo Janiæ.

De numele lui Janiæ care a activat la Cenadul Unguresc se poate lega stilistic și iconostasul bisericii „mici românești”, precum și al celei din Chitighaz. Însă modul de realizare a sculpturilor ne arată că în atelier au lucrat mai mulți maeștri. Aceștia și-au cunoscut bine meseria. Creația lor poate fi înscrisă între acele lucrări ale artei post-bizantine, care, chiar dacă sunt receptate mai puțin ca opere de artă, nu reprezintă totuși nici o producție de duzină.

Activitatea acestui atelier arădean este important pentru cercetare, și pentru aceea, că este singurul atelier, care a funcționat dincolo de Tisa, din care au ieșit nu doar unul, ci mai multe iconostase.

Traducere: Toma Iova

*Iconostas.
1908, Biserica Sf. Gheorghe, Bătania.*

NOTE

1. Nagy M., *Ortodox ikonosztázionok Magyarországon (Iconostase ortodoxe în Ungaria)*, Debrecen, 1994, 127.
2. Vujicsics D. Sztoján: A pesti szerb templom (Biserica sârbească din Pesta). Budapest, 1961. p. 26.; Динко Давидов: Споменици будимске епархије. Београд, 1990. p. 297.
3. Biserica din Pesta a stabilit cu sculptorul, într-un contract legat la 20 noiembrie 1838, că Mihailo

Janic este obligat să realizeze iconostasul din Pesta pe modelul unei munci anterioare, din biserica sârbească din Timișoara. Vujicsics, 1961, 25–26.

4. Nagy M., 1994, 111.
5. Ibidem 112.
6. Ibidem 120.
7. Iconostasul bisericii Sfântul Gheorghe din Bătania, conform inscripției de pe icoana Sf. Ioan Botezătorul de pe tronul din sud, a fost realizat în 1908. In Nagy M., 1994, 85.

Mészáros Zsuzsanna

Biserica ortodoxă română din Bichișciaba

Comunitatea religioasă română din orașul nostru s-a format în anul 1816. Biserica, care se găsește la intersecția străzilor Bartók și Petőfi, a fost construită, între anii 1832–1837, în stil baroc târziu, cu o navă, o absidă semi-boltită, cu turn la frontispiciu – cu cruce în vârf, Hramul bisericii este Sf. Nicolae.

Biserica ortodoxă diferă de celelalte biserici prin iconostas – un perete ce prezintă, pe mai multe registre, icoane așezate după reguli stricte – care desparte, în interiorul edificiului, altarul de navă. Acest perete înalt de icoane a fost adus la Bichișciaba din Șiclău, județul Arad, fiind sfințit în 1911. Din păcate, pictorul iconostasului nu s-a semnat. Cele mai vechi icoane, datând din perioada barocă, sunt cele care reprezintă cei 12 Apostoli, așezate în rândul de sus.

Puțini cunosc astăzi această bisericuță bine proporționată, cu toate că este o perlă printre monumentele noastre istorice. Multă vreme a fost în ruine și încă și acum credincioșii se

luptă cu izolarea pereților. Totuși, exceptând primul sfârșit de săptămână din lună – când slujbele se fac la Ciorvaș – în fiecare duminică și la sărbători, membrii parohiei sunt chemați la Sfintele Slujbe. Părintele Teodor Marc face naveta de la Giula, slujbele ținându-le în limba română și maghiară.

Până pe la mijlocul anilor '90, s-a ocupat de parohie părintele Gheorghe Békési, de la care am primit o descriere amănunțită a bisericii, extrem de utilă celor interesați de tradiția ortodoxă de construire a bisericilor, pe care aș dori să o prezint acum. „Altarele bisericilor ortodoxe le construim întotdeauna spre răsărit. Bisericile sunt împărțite în trei mari părți: altarul, care este despărțit prin iconostas de cea de-a doua parte, a bărbatilor care, la rândul ei, este despărțită de cea de-a treia parte, a femeilor – de la ușa de intrare dinspre apus – printr-un șir de coloane.

Prima parte: în mijlocul altarului stă Sfânta Masă, care închipuie mormântul Domnului

nostru Iisus Hristos, tocmai de aceea se și acoperă ca Trupul Domnului: prima dată cu un giulgiu simplu, iar mai apoi cu o haină cât mai frumoasă, cu felonul, în latină *palla*.

Pe Sfânta Masă stă chivotul, sub forma unei mici biserici, în care se păstrează împărășania pentru cei bolnavi. În fața lui este o cruce, iar în fața crucii stă Evanghelia, care-l închipuie pe Iisus. În mijlocul Sfintei Mese, sub Evanghelia se găsește Sfântul Antimis, o pânză ce conține Sfinte Moaște, pe ea fiind pictată punerea în mormânt a Domnului, cu aceasta putându-se face Sf. Liturghie și în afara bisericii (spre exemplu în tabere). Acesta este acoperit cu o pânză mai mare de in, pe care este pictată, de asemenea, punerea în mormânt a Domnului. În unele biserici, deasupra sfintei Mese s-a ridicat și un cort, pe patru stâlpi (*ciborium* în limba latină), care închipuie cerul, pe ea pictându-se soarele, luna și stelele, în mijlocul ei fiind agățat un porumbel auriu sau argintiu, ca referire la Sfântul Duh.

În spatele Sfintei Mese, în mijlocul semicercului, se află un scaun mai ridicat, ce închipuie Tronul Domnului Iisus Hristos, de aceea deasupra lui se găsește Icoana lui Hristos.

La stânga de Sfânta Masă (spre nord) este proscomidiarul, unde se pregătesc pâinea și vinul pentru Sfânta Masă. Proscomidiarul închipuie staulul unde s-a născut Domnul Iisus, precum și peștera unde a fost înmormântat. Aici se mai găsește și discul pentru pâinea euharistică. În chip mistic, acesta închipuie staulul unde s-a născut Domnul, precum și locul unde a fost înmormântat. Discul este acoperit de o steluță – alcătuită din două lamele împreunate cruciș – ca acoperămintele să nu atingă Darurile pregătite. Aceasta închipuie steaua care i-a condus la Betleem pe cei trei magi, închipuind totodată și pecetea cu care a fost pecetluit mormântul Domnului Hristos.

Pe proscomidiar mai stă un potir pentru vin. Acest potir primii creștini l-au confecționat din diferite materiale – lut, piatră, lemn sau sticlă. Acum este făcut din aur, sau măcar partea interioară este aurită. Închipuie mormântul lui Hristos, precum și paharul pe care l-a folosit la Cina cea de Taină.

Pe proscomidiar se găsesc și trei acoperămintele, cu unul se acoperă discul, cu altul potirul, iar cu al treilea amândouă. Aceste acoperămintele, dacă e posibil, sunt făcute din același material ca felonul preotului.

Mai găsim și un instrument în forma unei sulite, cu care preotul scoate din cele cinci pâini – prescuri – bucățele care se vor sfinți la

Liturghie. Aceasta închipuie sulita cu care au împuns coasta Domnului Hristos. Spre ajutorul preotului mai este și un burete care închipuie acel burete cu oțet, cu care i-au dat să bea lui Iisus pe cruce. Este nevoie și de o linguriță pe proscomidiar, cu care se dă împărășania credincioșilor. Ripidele, mici bucăți de pâine în formă triunghiulară, închipuie Heruvimii și Serafimii, care în chip nevăzut înconjoară pe Împăratul. Cădelnița închipuie umanitatea lui Hristos, iar fumul parfumul Sfântului Duh. În vasul pentru mir sunt două sticlute, ce conțin Sfântul Mir și untdelemn. În vasul numit Litier se pun cupe, pâini, grâu, vin și untdelemn. Mai este un vas, în care se ține împărășania pentru bolnavi.

În partea dreaptă a altarului, deci spre sud, sunt așezate veșmintele bisericești: stiharul, care e o haină lucitoare (tunică), ce de la gât până la picioare acoperă trupul, făcând referire la hainele pe care le-au purtat îngerii de la Învierea Domnului și până la Înălțarea Sa la cer. În vremurile de demult acesta a fost confecționat din material alb, de aceea s-a și numit în latină *alba* – închipuind curățenia persoanelor hirotonite. Putea fi însă și roșie, atunci închipuind Sângele lui Hristos. Mânecutele închipuie puterea lui Dumnezeu, de aceea îl întăresc pe acela care săvârșește slujbele, dar închipuie și funia cu care a fost legat Iisus în vremea prigonirii. Orarul e o haină lungă, albă și îngustă, cu acesta dând semn diaconul (ajutorul preotului), că se poate începe rugăciunea. Epitrahilul, de două ori orarul diaconului, arată că treapta preoției este mai mare ca cea a diaconiei, dar totodată închipuie tăcutul jug al preoției Hristice, precum și funia cu care Hristos a fost legat în ziua trădării. Fără epitrahil preotul nu poate săvârși nici o slujbă. Brâul (în latină *cingulum*) a fost introdus de Biserică pentru a ușura mișcările slujitorului, care de multe ori erau împiedicate de stiharul lung și de epitrahil. Brâul închipuie puterea cu care Domnul Hristos i-a înzestrat pe preoți pentru a învinge pofta trupului, atingându-se curați de Sfintele Taine. Felonul închipuie haina de deasupra a Mântuitorului și a Apostolilor, curăția, precum și mantaua cu care Iisus a fost îmbrăcat în curtea lui Pilat. (veșmintele episcopului – vezi Tarnavski p. 258, Németh Istvánné p. 118). În partea dreaptă a altarului mai sunt cărți de slujbă și aici stau și persoanele ajutoare: crâșnicul și clopotarul.

Partea a doua este despărțită de altar prin iconostas, care are trei uși. Cele din mijloc se numesc Uși Împărătești, în spatele cărora este o

perdea împodobită, care acoperă altarul. Celelalte două uși sunt numite uși diaconești.

În primul rând al iconostasului, pe ușile din mijloc, deci pe cele Împărătești, se vede închinarea îngerească – Vestea cea Bună adusă de Arhanghelul Gavriil Fecioarei Maria. Pe ușile diaconești – în partea de sud – este pictată icoana Sfântului protector al bisericii, iar pe cea dinspre nord a unui Sfânt cinstit în mod deosebit de credincioși (ex.: Sf. Nicolae, Sf. Gheorghe, sau Sf. Ioan Botezătorul). Între uși, în partea dreaptă este icoana Mântuitorului, iar în partea stângă e icoana Maicii Domnului cu micul Iisus.

În al doilea rând, în mijloc este Cina cea de Taină, iar în stânga și în dreapta se pot picta cele 12 sărbători: Nașterea Domnului, Tăierea împrejur, Întâmpinarea Domnului, Botezul Domnului, Intrarea în Ierusalim, deci Floriile, Joia Mare, Vinerea Mare, Învierea, Duminica Tomii, Înălțarea, Rusaliile și Schimbarea la Față a Domnului.

În al treilea rând, în mijloc este Hristos Împăratul, lângă El, rugându-se, fecioara Maria și Sf. Ioan Botezătorul, iar în stânga și dreapta cei 12 Apostoli: Simon (care se numește Petru), fratele lui Simon, Andrei, Iacov (fiul lui Zevedeu), Fratele lui Iacov, Ioan, Filip, Bar-

tolomeu, Toma, Matei (vameșul), Iacov (fiul lui Alfeu), Levi (ce se numea Tadeul), Simon (canaanitul), Iuda (iscarioteanul), Matia (în locul lui Iuda).

În rândul al patrulea: în mijloc Maria, cu Pruncul Iisus în brațe și profeții Vechiului Testament.

Deasupra iconostasului, în mijloc: Hristos Răstignit, lângă El, în dreapta și în stânga, se vede icoana mamei Lui, Maria și Sfântul Ioan Evanghelistul.

Dacă este loc, în partea cea mai de jos se pot pune patru scene din Vechiul Testament: Slujirea lui Zaharia, Înălțarea șarpelui de aramă, Jertfarea lui Isaac și Jertfa lui Melhisedec.

În fața iconostasului, în partea bărbaților, în stânga și în dreapta lângă perete se află locul cântăreților. Afară, în fața altarului este un loc rotund mai ridicat, cu trepte: amvonul, de unde se citește Apostolul și de unde predică preotul. În mai multe locuri toate acestea se fac de pe o tribună dinspre nord. În mijlocul bisericii este o masă mică, un tetrapod, pe care este așezată icoana Sfântului protector al bisericii.

Lângă strană, pe partea sudică, lângă perete, este scaunul episcopal, vizavi de care în partea nordică este tronul înfrumusețat, simbolic, al Fecioarei Maria. Pe lângă acestea mai este o

măsuță portabilă, de pe care preotul citește Evanghelia. În această parte mai sunt praporii, care de obicei sunt oferiți de credincioși.

În partea a treia, rezervată pentru femei, de obicei se intră prin pridvor. În acest pridvor (pronaos) sunt vasele pentru botez, de obicei aici este ușa ce se deschide spre clopotele din turn, precum și spre locul de unde cântă corul. Aici a fost acea încăpere mică, unde darurile credincioșilor au fost împărțite săracilor.

În multe locuri, atât pereții laterali cât și tavanul se împodobesc cu scene religioase (fresce) din Biblie. În fața iconostasului, pe tavan, sunt reprezentați cei patru Evangheliști, cu simbolurile lor: Ioan cu vulturul, Matei cu îngerul, Luca cu boul, iar Marcu cu leul". Aici, în biserica din Bichișciaba, pe tavan se poate vedea doar icoana Mântuitorului."

Este mic numărul credincioșilor, totuși merită să se cunoască și să se păstreze tradițiile acestei biserici răsăritene odinioară strălucitoare, iar lăcașurile sale, care au mai rămas în țara noastră, să fie prezentate. Ar fi bine dacă cineva și-ar lua sarcina să o țină deschisă zilnic, prezentându-o într-un mod avizat vizitatorilor. Sperăm ca, odată cu trecerea timpului, să se ivească și cineva care să sponsorizeze restaurarea iconostasului.

Cu biserica răsăriteană am intrat în contact în timpul muncii mele de profesoară.

De la mijlocul anilor optzeci predau cunoștințe de istoria artelor la liceul de muzică, în cadrul orelor de analiza a operelor de artă. Scopul meu este ca elevii, pe lângă muzică, să aibă cunoștințe și din celelalte domenii ale artelor, deci și în artele plastice. După experiența mea aceștia memorează mai ușor ceea ce văd pe viu, de aceea în programa școlară am introdus și vizitarea clădirilor din Bichișciaba care se pot lega de epocile istorice ale artelor, precum și statuile, colecțiile ce se pot găsi în localitate. Le vizităm pe fiecare la epocile date, analizând elementele stilistice care se pot observa. Biserica răsăriteană o studiem în anul doi, la începutul Evului Mediu – ca ilustrare a celor învățate despre arta bizantină, a creștinismului timpuriu – deoarece Biserica Ortodoxă a păstrat cel mai bine particularitățile stilului bizantin, de răsărit. Desenăm și analizăm particularitățile iconostasului, facem comparație între structura interioară și exterioară a bisericii, între specificul ei liturgic și cel al altor biserici. Iar în timpul lecțiilor despre baroc facem referiri la acele elemente arhitectonice pe care le vedem acolo.

Micul pliant, prezentat mai sus, pe care l-am primit de la părintele Gheorghe Békési, îmi este de mare ajutor. Pe această cale cu dragoste îmi amintesc de dânsul.

Traducere: Toma Iova

Eva Ruja Bányai

Centrul de Documentare și Informare al Autoguvernării pe Țară a Românilor din Ungaria

Începînd cu anul calendaristic 2003, din bugetul de stat s-a rezervat un fond de intervenție de 440 milioane Ft pentru acoperirea cheltuielilor legate de înființarea, preluarea, respectiv întreținerea unor instituții culturale ale autoguvernărilor minoritare pe țară. Oficiul pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria a fost responsabil ca acești bani să fie distribuiți proporțional și eficient în rîndul autoguvernărilor pe țară ale celor 13 minorități din Ungaria. Destinatarii acestor bani, au fost în exclusivitate autoguvernările pe țară, acestea fiind autorizate, conform legii în vigoare pentru reprezentarea tuturor intereselor naționalităților respective. În cazul comunității noastre este vorba bineînțeles de Autoguvernarea pe Țară a Românilor din Ungaria. Chiar dacă se puneau niște probleme de viitor, românimea trebuia să se folosească de oferta Guvernului, deci nimic nu putea bloca, împiedica tendința, ca naționalitatea română să-și înființeze de ex. o instituție culturală indispensabilă pentru păstrarea și promovarea culturii proprii, păstrată din moși-strămoși, pentru cultivarea, revigorarea limbii materne. Astfel asemenea

minorităților germane, croate, slovace și sîrbe și românii „au luptat” pentru a avea o posibilitate culturală proprie, cu scopul desfășurării activităților actuale românești într-o formă instituționalizată. Astfel a luat ființă Centrul de Documentare și Informare al AȚRU, cu sediul la Giula (str. Sáros nr. 17.), în „Orașul Mare Românesc”, în apropierea celor-

lalte instituții românești, precum Liceul „N. Bălcescu”, Școala generală românească, Grădinița din strada Galamb, Episcopia Ortodoxă Română din Ungaria, UCRU, Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, Oficiul AȚRU etc.

În procesul de conservare a identității noastre de neam – realizarea unei autonomii culturale – reprezintă un mecanism, prin care decizia privind finanțarea instituțiilor de cultură ar cădea exclusiv în sarcina reprezentanței legale a minorității române din Ungaria. Autonomia culturală este una din pietrele de temelie ale păstrării identității noastre de neam, a cultivării limbii materne, a promovării obiceiurilor, tradițiilor strămoșești, a tezaurului cultural-folcloric de pe meleagurile noastre. Prin înființarea Centrului de Documentare s-a realizat un mare pas spre punerea în viață a unei reale autonomii culturale a minorității române din Ungaria. Este un pas uriaș spre editarea publicațiilor, sprijinirea ansamblurilor cultural-folclorice, conservarea, păstrarea, prelucrarea moștenirii culturale, spirituale, păstrîndu-se și întărindu-se identitatea națională. Cadrul

legislativ al funcționării Institutului inaugurat la 2 octombrie a.c. este asigurat conform Legii minorităților de AȚRU, iar fondul bugetar pentru funcționare este garantat de stat. Se planifică preluarea în viitor a Casei-muzeu din Chitighaz (în caz că, se vor asigura de către stat banii pentru cumpărarea imobilului), ca un centru de cultură generală care ar putea fi introdus în circuitul turistic. Centrul de Documentare pe lângă formarea unei baze, „bănci” de date informatice, prin canalul de informare între localități ar stat la dispoziția tuturor celor interesați, cu o sală de lectură cu volume în limba română și cu un spațiu expozițional, unde s-ar expune opere de artă plastică de ale autorilor români din Unagria dar și din țara mamă, s-ar organiza expoziții etnografice, istorice etc. (Prima expoziție a fost montată – de cercetătoarele, doamnele Elena Csobai și Emilia Martin, din tezaurul Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria.) La aceste activități din cele două spații am conta pe colaborarea strânsă cu cadrele didactice sub îndrumarea cărora s-ar putea desfășura acțiuni extrașcolare, ore de cultură și civilizație românească, întâlniri între cititori, scriitori, poeți sau alți autori. Prin noua instituție românii din Ungaria își vor putea materializa practic autonomia culturală. Drumul a fost lung și nu prea ușor pînă la realizarea instituției. Trebuie să mulțumim și pe această cale finanțările sosite din partea Guvernului României (7.065 euro) pentru dotarea Centrului cu mobilier și tehnică de calcul, din partea Guvernului Ungariei (23 milioane forinți pentru cumpărarea imobilului, 4 milioane ft alocați pentru funcționare) iar Autoguvernarea pe Țară a Românilor a contribuit cu o sumă de 11 milioane de forinți, 5 milioane forinți fiind alocați pentru întregirea sumei cumpărării imobilului iar 6 milioane forinți fiind asigurați pentru acoperirea cheltuielilor de renovare. Țara-mamă a contribuit și cu donații de cărți – pentru care ne exprimăm mulțumirile și pe această cale –, prima donație de carte fiind asigurată din partea doamnei prof. univ. dr. Lizica Mihuț, rectorul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad. Privind strategia globală a AȚRU, Centrul de Documentare va pune mare accent pe sprijinul acordat păstrării tradițiilor, obiceiurilor, culturii românilor din Ungaria. Prin năzuința de instituționalizare a activităților culturale românești, prin autonomia culturală, cu ajutorul Centrului, comunitatea noastră va putea ajuta la păstrarea identității naționale, la cultivarea limbii materne, la consolidarea

relațiilor cu instituțiile de învățămînt, unde se predă limba română, indiferent despre care județ este vorba. Centrul cu „poarta deschisă” va colabora și cu instituțiile locale sau pe țară din sfera civilă, cu reprezentanții Comunității Cercetătorilor și Creatorilor Români din Ungaria, ai Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, ai bisericii, ai mass-mediei, presei scrise și electronice etc. De pe acum, tot în această clădire se redactează și publicația lunară „Cronica” a Autoguvernării pe Țară. Cu ajutorul tehnicii de calcul moderne dorim să rezolvăm un canal de informare pentru comunitățile locale, dorim să realizăm și o pagină web proprie pentru a ajunge la un contact direct între Centru și nucleele locale ca oricine să poată fi informat direct despre acțiunile, evenimentele actuale. De pe acum s-au făcut demersuri pentru arhivarea electronică, digitalizată pentru materialul sonor, înregistrat pe bandă al emisiunilor în limba română ale Radiodifuziunii din Seghedin, arhiva digitalizată fiind păstrată la Centru. Centrul înființat de AȚRU este al tuturor românilor din Ungaria, deci dorim să stăm la dispoziție fiecărui român, să activăm pentru și în interesul tuturor oamenilor de naționalitate română, să servim interesul, prosperarea românilor din țară. Prin activitatea Centrului de Documentare, comunitatea noastră își va putea organiza viața culturală foarte importantă în cultivarea limbii materne, în consolidarea sentimentului de identitate, în păstrarea identității de neam. (La realizarea scopului nobil, al înființării, pornirii, dotării Centrului a avut un rol deosebit ajutorul venit din partea domnului Andrei Oancea, fost Consul General al României la Seghedin, cunosător al „doleanțelor” noastre, care neostenit, în permanență a mediat sprijinul venit din partea statului român.)

Cu siguranță, ziua de 2 octombrie 2004 se va înregistra în memoria românilor din Ungaria, ca o dată extrem de importantă, chiar istorică, realizîndu-se cu această ocazie un vechi vis al naționalității române din țara noastră. În această zi, în cadrul Zilei Culturale a Românilor din Ungaria, (la care au sosit aproximativ 400 de oaspeți din țară și din România), a avut loc deci și inaugurarea Centrului de Documentare și Informare, cuvîntările festive fiind rostite de domnul Heizer Antal, președintele Oficiului pentru Minoritățile Naționale și Etnice și de domnul Titus Corlățean, din partea Departamentului pentru Românii de Pretutindeni, iar clădirea a fost sfințită de Prea Sfințitul Episcop Sofronie, Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria.

Constantin Mălinaș

Zece ani de cercetări la românii din Ungaria

În zilele de 29–30 noiembrie a avut loc la Giula, în avanpremieră Zilei Naționale a României, deși acolo nu a arătat așa și nu s-a spus așa, cea de a zecea ediție a simpozionului anual, declanșat mai întâi în anul 1993 după ce a luat ființă Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, cu Doamna dr. Maria Berényi ca director, de atunci și până în prezent. Facem precizarea că, de fapt, este vorba nu de un institut de linie, cu personal salariat și cu buget asigurat din surse stabile, ci este vorba despre o emblemă, o închipuire, un logo, mai degrabă un titlu de noblete, recunoscut public, care să dea o ramă de legitimitate pentru autocercetarea științifică a existenței de sine a românilor din Ungaria. Cu atât mai mult merită recunoscut și subliniat efortul grupului de cercetători români din Ungaria, care în ciuda semirecunoașterii lor de către autorități, se încapățânează să lucreze gratuit, să cerceteze și să dea la iveală lucrări consistente, în care descriu trecutul comunității lor, decifrează prezentul lor eterogen și prelimină șansa unui viitor cât mai îndelungat, luminița de la capătul coridorului, într-o societate majoritară absorbantă, care sugativează printr-un abil și apăsător proces de asimilare și deznăționalizare. Observarea statisticii demografice a românilor din Ungaria, care scad vertiginos din 1918 și până în prezent, motivează pe deplin o astfel de opinie, respectiv ne alertează la gândul că în următorii 50 de ani, dacă procesul de asimilare va continua cu aceeași intensitate, românii din Ungaria vor rămâne numai sub forma unor pete de cerneală pe sugativa politicii maghiare, generând amintiri nostalgice și cercetări de arheologie etno-culturală.

De altfel, am simțit nostalgia, ca o paradigmă de culoare a mai multor lucrări, semn că o deznădejde începe să străbată subiectele, cu privire la șansa unei continuități a lor către generațiile viitoare, care devin tot mai probabile. Sensul major al transformării privește trecerea în patru generații, de la român de limbă română, la român bilingv, apoi la român de limbă maghiară, după care urmează crucea, pe care numele și prenumele se scriu în forme maghiarizate, de nerecunoscut. Și așa dispăreau românii din Ungaria.

În acest proces dizolvant survine înființarea din 1993 a Institutului, care a realizat foarte

mult în zece ani, funcționând ca o veritabilă **Academie a intelectualilor români din Ungaria**, cu programe, secțiuni și publicații, ce formează acum un fond documentar nepieritor. Acesta este marele merit al Institutului, că a reușit dezvoltarea a ceea ce a fost mai puțin inițial, adică un grup de lucru numit atunci **„Pentru Cultura Română din Ungaria”**, extins, la **„Comunitatea cercetătorilor și creatorilor români din Ungaria”**, cu sediul la Giula. Astfel organizat neguvernamental, după mai vechi aspirații în acest sens, grupul a ținut primul său colocviu științific la Giula în zilele de 23–24 noiembrie 1991, debutând cu un cuvânt pragmatic, rostit de prof. univ. Dr. Gheorghe Petrușan, de la Catedra de limbă și literatură română de la Seghedin. Cităm: **„Idea înființării unei comunități pentru cercetătorii și creatorii români din Ungaria vine să materializeze o năzuință mai veche a unor intelectuali ridicați din rândul naționalității noastre. Ea a încolțit prin anii 80, în cadrul unor dispute febrile, în care ajunsese viața noastră spirituală.**

Noi, care încercam să găsim răspunsuri concludente la criza de identitate, cu care ne confruntăm, eram convinși de faptul că neglijarea cercetării științifice a dus la niște anomalii, de a căror gravitate ne-am dat seama numai când am început să analizăm cu exigență profesională situația în care ne găsim.”

Cadrul căutat era acela, în care se putea **„forma un fel de atelier și de a încetățeni un climat științifico-profesional”**, prin are cercetătorii să aibă ușurința **„de a se orânduiri într-o veritabilă comunitate, dotată cu capacitatea de a conlucra, fără ca membri ei să fie nevoiți a renunța la domeniul lor preferat de cercetare”**.

Înregistrată oficial la 7 februarie 1992, Comunitatea generează, la rândul ei, Institutul, prin hotărârea adoptată la 13 februarie 1993, respectiv adunarea generală din 29 mai 1993 alege directorul, pentru o perioadă de trei ani, în persoana doamnei dr. Maria Berényi, al cărei mandat a fost de două ori prelungit, din cinci în cinci ani. Din anul 1998, Institutul a devenit persoană juridică, înregistrată la tribunal. Trebuie să precizăm că în acel an 1993 s-au forat institute similare și pentru celelalte minorități

naționale, recunoscute în Ungaria, nefiind vorba de un privilegiu făcut românilor.

De fapt, ne aflăm atunci în contextul politic al introducerii legii, care înființa autoguvernările de naționalitate, iar institutele au primit menirea de a însoți și a întări credibilitatea acestora și buna lor acceptare de către minorități. Dar, din cadouri de ocazie, aceste institute au devenit centre serioase de studiere a identității fiecărei naționalități, chiar prea serioase, prea temeinice. De prin anul 1998 finanțarea acestor institute a început să scadă, pentru a li se descuraja acțiunea științifică prea zeloasă. Așa s-a întâmplat și cu Institutul român, care a fost bine finanțat de către Guvernul Ungariei, între anii 1993–1997, dar a fost lăsat în voia Domnului începând din anul 1998. Mă întreb ce s-ar întâmpla, dacă în România s-ar proceda la fel cu finanțarea de la bunul Dumnezeu a U.D.M.R. care în fond este o uniune culturală plătită de două ori, inclusiv ca partid politic.

În timp ce Institutul de cercetări al românilor din Ungaria a fost abandonat, în 1998, de către Guvernul de la Budapesta și a rămas adăpostit în clădirea Uniunii Culturale a Românilor din Giula, fără buget.

Dincolo de aceste șicane, Institutul a găsit

cale de a rezista și a dezvolta proiecte culturale-științifice, cu care s-a prezentat la concursurile lansate mai ales de către Fundația publică „Pentru minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria”, dar și de către alte agenții, încât a putut plăti practic costurile editării publicațiilor proprii. În zece ani de acțiune distinctă, Institutul a organizat 13 simpozioane, cu 163 de comunicări științifice, care s-au regăsit în cele 48 de reviste și cărți editate. Acesta este un bilanț cu totul neobișnuit, pentru care Doamna dr. Maria Berényi, colegele și colegii ei merită tot respectul și admirația noastră. Ca unul care a luat parte, de mai multe ori la simpozioanele anuale de la Giula, pot să afirm în cunoștință de cauză, că au fost corecte și profesionale, formând o punte de legătură științifică între România și Ungaria, cu respectul convenit și loialitatea necesară, pentru fiecare din cele două țări și popoare.

Ediția aniversară, s-a desfășurat în deplin anonimat, fără autorități, nici măcar locale, fără reprezentanții Autoguvernării de pe Țară a Românilor din Ungaria, fără participarea din partea Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria, care puteau da mesaje la acest prilej, dar nu au făcut-o. În schimb, au fost prezente circa 50

de persoane, care sunt de fapt cei mai de seamă reprezentanți, de certă valoare intelectuală, ai românilor de la Giula, Budapesta, Seghedin, Micherechi și din alte așezări cu români din țara vecină. Ambasada României de la Budapesta a fost prezentă prin primul consilier dr. Alexandru Ghișa, cât și prin dr. Mircea Opriță, directorul Centrului Cultural al României din capitala ungară.

Sumarul proiectat pentru două zile a fost parcurs în întregime, așa cum a fost anterior anunțat și publicat în gazeta săptămânala „Foaia românească” de la Giula, care a fost prezentă alături de echipe ale emisiunilor românești de televiziune și radio de la Seghedin.

Din România au luat parte specialiști, cu lucrări, de la Oradea, Cluj-Napoca, Târgu-Mureș, București și Arad, cu toții din mediul universitar, semn că Institutul giulan și-a găsit recunoaștere și colaboratori în acest mediu din țara-mamă.

O surpriză plăcută a adus-o participarea ca

observator a dr. Thede Kahl, director la Institutul Austriac de Studii Sud și Sud-Est Europene, de la Viena, care se ocupă preponderent cu studiul minorităților în spațiul din obiectul său de activitate, având un interes aparte pentru aromâni, care au prezență istorică și în Ungaria.

În cuvântul de deschidere, dr. Maria Berényi a rezumat misiunea Institutului: „Pe lângă promovarea culturii, cercetătorii și-au trasat, încă de la început drept scop, cercetarea și valorificarea trecutului istoric și cultural, a tradițiilor și a limbii române pe aceste meleaguri. Dorința lor a fost ca prin cercetările lor să aducă la lumină cât mai multe comori, aparținătoare trecutului și culturii proprii”. Ceea ce au și făcut, cu deasupra de măsură, din moment ce s-a găsit de bine să mai fie încetiniți, prin nebugetarea activității lor, începând din anul 1998. Astfel, de șase ani, cercetătorii din grupul de la Giula lucrează gratuit, animați doar de dragostea pentru adevăr și pentru neamul românesc, din care fac parte,

cu limba și obiceiurile specifice la românii din Ungaria.

În anturajul expoziției, care prezenta iconografie viața animatorului local românul David Voniga, s-au prezentat lucrările:

1. Conf. univ. **dr. Cornel Sigmirean**, de la Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș, despre istoria elitelor românești, la care fundațiile, precum **Fundația Gojdu**, au adus o contribuție decisivă. Acest fapt real, în mod ciudat, a fost ocolit și netratat de istoriografia comunistă, dar a fost redescoperit și lansat ca obiect de studiu în istoriografia postcomunistă. Practic, prin aceasta s-a recunoscut rolul fundațiilor, care nu au fost desființate, dar sunt recunoscute acum, recuperate și pe cale de reabilitare, printr-o nouă cunoaștere exactă și amănunțită, în cele două țări.

2. Conf. univ. **dr. Constantin Mălinaș**, de la Universitatea din Oradea, redactor-șef al revistei „**Familia română**”, care a fost distribuită gratuit în sală. Am vorbit despre calendarul de manifestări din anul bicentenarului Gojdu (1802–2002), un calendar bogat, care s-a derulat **cel puțin în patru paradigme**, la nivelul societății civile (pornind din această sală, la 2 februarie 2002); paradigma universitară (17 specialiști din 8 centre universitare și academice au cercetat și refăcut istoriografic viața și activitatea lui Emanuil Gojdu), cu componentele ei bibliografică, muzeografică și academică; apoi paradigma diplomatică foarte activă, care a condus la înscrierea chestiunii Gojdu pe agenda politico-diplomatică a României și a Ungariei, cu toate urmările ce decurg din această înscriere; paradigma editorială, cu cărțile, revistele, medaliile și articolele de mass-media, produse în anul bicentenarului. La Oradea, o teză de licență, respectiv la Arad o teză de doctorat pe tema Emanuil Gojdu. Ceea ce ne întărește să sperăm în **rezolvarea corectă a moștenirii Fundației Gojdu, în litera testamentului și nu prin contrapartidă cu statuile revolute, care creează tensiuni între popoare**. Cum se pare că dialogul diplomatic a ajuns până la limitele sale, de acum este nevoie să fie activă societatea civilă, pentru a apăra și recupera voința testamentară a lui Emanuil Gojdu și a-i da aplicația actuală, așa cum el a scris în testamentul său, pe care nimeni nu are voie să-l anuleze, sau să împiedice punerea lui în aplicare.

3. Prof. univ. **dr. Grigore Ploșteanu**, directorul Institutului de cercetări socio-umane „**Gheorghe Șincai**” din Târgu-Mureș a expus rezultate spectaculoase ale cercetării sale cu

referire la circulația operei lui Dimitrie Cantemir în Europa și preluarea ei de către istoriei de seamă, încă din veacul al XVIII-lea, de a Iosif Benkő, George Pray și până la Voltaire. Ediții tipărite ale „**Descrierii Moldovei**”, în limbi străine, precum și ale disertației „**Incrementa atque decrementa aulae otomanique**” a găsit în numeroase biblioteci, din Franța până în Polonia, respectiv informații și pasaje, preluate din operele acestea. Cazul a relevat cât de important este ca să se dezvolte asemenea tip de cercetare bibliografică, pentru a ști cu adevărat sinapsele istoriografice ale Europei, contribuția românească la ele, dar și invers. Lucrarea a fost foarte bine primită și a stârnit uimire, prin bogăția referințelor dezvăluite.

4. Doamnele **dr. Viorica Moldova** și **dr. Liana Pop** de la Universitatea „**Babeș-Bolyai**” din Cluj-Napoca au expus cerințele portofoliului lingvistic european, care are ca obiectiv păstrarea plurilingvismului într-o Europă unită, prin dezvoltare corectă a cunoașterii limbilor mari și mici, pe baza proiectului »Lingua« din pachetul Socrates. În acest proiect se are în vedere protejarea limbilor minorităților și vorbirea corectă a oricărei limbi (ceea ce confirmă linia Pruteanu, pe nedrept ironizată în mass-media din România!). Au fost prezentate cerințele tabelare din grila pentru **pașaportul lingvistic**, care va deveni obligatoriu atestând unul dintre cele cinci nivele de comunicare europeană. Centrul „**Alpha**” de la Universitatea din Cluj-Napoca a elaborat textul descriptorilor, a căror cunoaștere se verifică, pentru a se putea elibera certificatul de competență lingvistică în limba română.

5. **Dr. Maria Marin**, de la Universitatea București, continuând mai vechi preocupări, a descris graiurile românești din Ungaria în structura dialectală a dacoromâniei. În perioada 1993–1999, Doamna Maria Marin a cules material lingvistic românesc în localități din Ungaria, pe care l-a sistematizat după caracteristici fonetice și morfologice, ajungând la părerea că: a) Aceste graiuri comunitare au trăsături proprii, prin care conservă bine sub-dialectul crișan, din care fac parte, cu unele elemente specifice, de la sat la sat; b) Aceste graiuri sunt forte conservatoare și au un farmec arhaizant copleșitor, care trebuie apărat și păstrat cu o puternică latură sentimentală a atașamentului vorbitorilor, față de limba părinților: „**Rar mi-a fost dat să întâlnesc sentimente mai calde pentru limba lor, ca la românii din Ungaria, care-mi spuneau: – Sunt român, pentru că vorbesc limba română, care**

este limba maicii mele, „Eu sunt mândru de nația mea”. Doamna M. Marin a concluzionat că limbajul românilor din Ungaria trăsături creatoare active, în cadrul ariei subdialectale crișane, din care face parte, are putere dând numeroase leeseme și categorii gramaticale, ca material demonstrativ. Care toate sunau ca în Bihor, cu extensie în Maramureș.

6. Prof. **Stela Nichita**, a descris formele ospitalității la români, cea condiționată și cea necondiționată, venind de la Neagoe Basarab și Dimitrie Cantemir, până la zi, cu ospitalitatea de achitare, care este „aldămașul”, ce se bea după încheierea unui târg. Cu multe exemple.

7. Prof. **Eugen Glück**, de la Rad a făcut un lung excurs istorie, pentru a mai lămuri de unde provin greco-catolicii în Ungaria, dorind a lumina subiectul mai mult decât se știa. Practic a adus puncte de vedere interesante la succesiunea valurilor de populații, care s-au revărsat treptat, curgând din munții înconjurători, către Câmpia Panonică, pentru a completa vidul de populație. Am reținut părerea că între haiducii principelui Bocskai au fost mulți români, ceea ce înseamnă că aceștia au luat parte la întemeierea unor așezări, între care a orașului Salonta.

8. **Dr. Ana Borbély**, de la Academia de Știință a Ungariei a prezentat concluziile unui studiu despre intercondiționarea dintre biserică și naționalitate, arătând că aceasta se pierde mai repede, acolo unde dispare limba maternă din biserică. Precum s-a întâmplat în satele românești de religie greco-catolică din Ungaria. Aici limba română a fost scoasă din biserică după anul 1934, de către autorități, fiind înlocuită cu limba maghiară. Naționalitatea s-a păstrat mai bine în satele ortodoxe, unde biserica a stat, ci adevărat în sprijinul românilor, după cum spunea o femeie din Chitighaz: „Rugăciunea în limba română se lipește de mine!”

9. Doamna **Elena R. Colta**, de la Muzeul județean din Arad a dezvăluit icoane și cărți românești vechi, între care **Adunarea cazaniilor**, Viena 1793, păstrate la Chitighaz și ajunse apoi la Ard, ca mărturii de unitate culturală a românilor.

10. Doamna **Elena Csobai**, muzeograf și membru al Institutului, a expus datele de analiză demografică a comunităților românești din Bedeu și Micherechi, adunate pe un chestionar de minoritate, aplicat de o echipă de patru cercetători. Datele s-au înregistrat la poarta casei. Concluzia este o tendință de scădere,

care se înscrie în tendința generală de scădere a populației Ungariei, dar este mai accentuată în comunitățile românești, care migrează către cele maghiare, deoarece în Ungaria „a fost o perioadă de istorie când era mai bine să nu te declari român”.

11. Conf. univ. **dr. Ana Hoțopan** de la Catedra de limba română din Seghedin a ținut cea mai așteptată comunicare, în care descria viața erotică tradițională de la Micherechi, așa cum a fost exprimată în cântece, proverbe și strigături, precum „**Bărbatul cu sculă rea / Face-și curvă muirea / Pă când cel cu sculă bună / Din curvă o face bună!**” Și alte, chiar mai interesante.

12. Istoricul **dr. Gheorghe Santău**, din Giula, care este un adevărat dascăl al tuturor în materie de metodă istoriografică, a prezentat un mers al tentativelor de unite europeană în ultimele secole, de la Dante Alighieri, până la Andrei Marga. Concluzia: e tot mai limpede că securitatea tuturor se poate asigura numai dacă suntem împreună, într-o Europă solidară.

13. Doamna **Emilia Martin**, muzeograf și membru al Institutului a prezentat arta culinară tradițională a românilor din Ungaria. Ea a descifrat în rețete un metalimbaj, care împletește ecologia cu sănătatea și filozofia existențială, toate cu pricepere așternute peste mobilierul și vesela, care dau orizont bucătăriei și întregii gospodării și vieți a anului. Transpusă în ovații și strigături satirice, sau de laudă, cu suport pe oale și aluzie la socăcițe.

14. **Dr. Maria Gurzău Czeglédi**, noul director al Liceului „**Nicolae Bălcescu**” din Giula, a adus un material foarte sensibil, despre hora mortului la românii din Aletea, arătând cu exemple plastice partea de preluare a textului și partea de personalizare pe biografia mortului, care dă ocazia la invenție artistică și vitalizează genul.

15. Prof. univ. **dr. Gheorghe Petrușan**, de la Seghedin, a analizat romanul „**Ranele națiunii**”, al lui Iosif Vulcan, în care autorul desenează imaginea ungurului și imaginea românului, într-o perioadă „**când politica maghiară se lansase decisiv pentru asimilarea naționalităților**”.

16. **Dr. Maria Berényi**, director al Institutului astfel aniversat, a refăcut viața și activitatea memorandistului Aurel Suci (1858–1898), originar din Chitighaz, unde i se păstrează puternică memoria printre români.

Discuțiile au stat sub semnul amintirii de către subsemnatul a faptului că ne aflăm în ajunul Zilei Naționale a româniei și că o

delegație a românilor din Transcarpatia este în drum spre Alba-Iulia, pentru a lua parte la sărbătoare. Domnul Ștefan Frătean a salutat Institutul în numele prezidiului Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria. El a apreciat aducerea în atenție a unei galerii de personalități române din Ungaria, de la Emanuil Gojdu la David Voniga și Aurel Suci, care s-ar întrista dacă s-ar scula și ar vedea că la el în sat este sărbătorit un altul, Márki Sándor, din Sarkad. În ce privește legătura cu Alba-Iulia, este mai specială pentru românii din Ungaria. De pildă, un grup din Micherechi, recent a fost acolo în vizită, bucurându-se să găsească la Muzeul Unirii semnaturile din satul lor, prin care aveau să treacă, dar finalmente au rămas dincolo de graniță. Prof. univ. dr. Grigore Ploșteanu a apreciat nivelul documentar și științific ridicat al tuturor comunicărilor, iar dr. Alexandru Ghișă a felicitat și a salutat personalitățile și comunitățile prezente, din Ungaria și din

România. Din partea Ambasadei a transmis empatie între noi și între cele două popoare, de Ziua Națională a României. Dr. Mircea Oprea, dr. Maria Marin, dr. Ana Hoțopan au întărit ideea că lucrările au fost bune. În încheiere mai mulți și în special dr. Maria Berényi au mulțumit Domnului Ștefan Frătean, funcționar guvernamental, la Budapesta, care a rezolvat finanțarea acestui Simpozion din fondul de intervenție al Fundației pentru minorități de pe lângă Guvern. Da, așa este, să mai rezolve încă, deoarece, a încheiat Doamna dr. Maria Berényi, merită investire în acest Institut, care este **steagul și flacăra identității naționale a comunităților românești din Ungaria**. Au urmat de la sine urările pentru sărbătorile cele dragi, Sfântul Nicolae, Crăciunul și Anul Nou, cu speranța revederii la anul. S-au distribuit cele cinci publicații ale Institutului, din acest an, despre care vom scrie cu prilejul viitor.

(Familia română, decembrie 2003)

Eva Iova

„Tradiția nu se păstrează de un singur om, ci de o comunitate întreagă”

În zilele de 24–25 septembrie, Fundația pentru Cultura Românilor din Ungaria și Coaliția Românilor din Ungaria, împreună cu Primăria comunei Micherechi, a organizat o manifestare culturală care a avut două scopuri: dezbaterea importanței instruirii dansului și cântecului popular românesc la școlile noastre din Ungaria, pe de o parte și cinstirea amintirii celor doi „maestri ai artei populare” din Micherechi, dansatorul Gheorghe Nistor și muzicantul Teodor Covaci, pe de altă parte.

Atmosfera întâlnirii din 24 septembrie de la Liceul Românesc din Giula s-ar putea numi mai devreme ca una de atelier, decât de conferință, deoarece prelegerile s-au bazat pe foarte multe cunoștințe practice, pe lângă cele teoretice, iar publicul – compus din profesori de la Bătania, Aletea, Bedeu, Săcal, Micherechi, Giula și Szarvas – a fost unul de specialiști mai mult sau mai puțin practicanți ai dansului și cântecului popular românesc în educația de la școală.

Întâlnirea a început totuși cu o surpriză pentru participanți: o prelegere despre importanța lui Ștefan cel Mare în cultura română, susținută de *dr. prof. univ. Elena Musca* de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, care s-a aflat tocmai la instituția giulană pentru a vernisa o expoziție fotografică despre viața și activitatea domnitorului moldovean de la a cărui moarte în această vară s-au împlinit 500 de ani.

Următorul vorbitor a fost profesoara *Maria Rocsin Bányai*, care recent și-a încheiat studiile de instructor de dansuri pentru copii, la Facultatea Pedagogică din Szarvas, iar acum le-a împărtășit colegilor experiențele sale din domeniul predării dansului popular românesc la școala generală din Giula. În opinia doamnei profesoară – care și ea a fost mulți ani membră a echipei de dansuri populare din Micherechi – dansul ajută mult la educația morală a tinerilor, la înlăturarea egoismului și la învățarea activității în comun. Pe lângă faptul că elevii învață ordine și disciplină, după experiențele doamnei Bányai, copiii care dansează cu regularitate, participă activ în viața echipei folclorice, au rezultate mai bune și la celelalte materii. Una dintre dificultățile cu care se confruntă instructorii de dansuri populare românești din Ungaria este lipsa manualelor de folclor românesc, este de părere profesoara giulană.

După această prelegere ținută în limba română, s-a schimbat atât persoana conferențiarului cât și limba. Coregraful și profesorul giulan, *Gyalog László*, este bine cunoscut printre românii din Ungaria, deoarece din tinerețe este preocupat de dansurile românilor. „Dansul românesc din Ungaria este un element hotărâtor în viața mea”, mărturisește Gyalog, care a început să danseze doar de la 13 ani, dar recunoaște că e bine pentru orice copil să înceapă cât mai devreme să cunoască această ramură a artei. Profesorul giulan a schițat activitatea Școlii de Artă din Giula, care din anul trecut are o secție la Micherechi, iar din această toamnă a pornit secții și la Leucușhaz și Aletea. La Micherechi, de exemplu, unde această secție a încheiat deja un an școlar cu succes, orele de dans sunt frecventate de 21 de copii, iar cele de muzică de 9 elevi. Gyalog László a fost de părere că este responsabilitatea fiecărei localități ca copiii să cunoască de acasă sau de la școală tradițiile lor strămoșești.

Cercetătoarea *Emilia Martin* a vorbit în continuare despre descântecele, strigăturile românilor din Ungaria, subliniind meritele în culegerea acestora la Micherechi ale lui *Alexandru Hoțopan*, iar la Chitighaz ale *Luciei Borza*. Colecția scrisă a descântecelor legate de nuntă a fost mult îmbogățită de profesoara *dr. Maria Gurzău Czeglédi*. Pe parcursul ultimilor ani, în tot mai multe localități românești din Ungaria s-a reușit culegerea și documentarea acestui material folcloric. Prelegerea etnografei giulane a fost colorată cu numeroase strigături de la nuntă sau șezători.

Ultima prelegere, din nou în limba maghiară, a fost ținută de doi muzicanți cunoscuți, *Téglás Ferenc* de la Orchestra Téglás și *Barbócz Sándor* de la Békés Banda. Cei doi au vorbit mai mult prin muzică și filme, prezentând secvențe din filmele „*Eu, Teodor Covaci*”, un portret al muzi-

Gheorghe Nistor

cantului micherechean și „Contrabandiștii”, unde a dansat ansamblul folcloric din Micherechi, condus pe atunci de *Gheorghe Dulău*.

Téglás și Barbócz au oferit publicului și câteva momente muzicale, făcând comparație între muzica bihoreană de aici și cea din România.

Cei doi muzicanți giulani ne-au dovedit că strădaniile lui Teodor Covaci și ale lui Gheorghe Dulău de a „vinde” folclorul românesc din Micherechi nu au fost fără folos, deoarece în zilele noastre acești artiști unguri, care „au furat” folclorul micherechean, se întorc în satul lui Nistor și Covaci și predau tinerilor de acolo muzica și dansul popular românesc, așa cum l-au învățat de la maeștrii lor.

Ziua următoare, 25 septembrie, a fost dedicată amintirii dansatorului Gheorghe Nistor și muzicantului Teodor Covaci, „Maeștri ai artei populare”, care au dus vestea Micherechiului în multe colțuri ale lumii.

Programul acestei zile a fost găzduit de Casa de Cultură din Micherechi, unde după o ședință comemorativă s-a dezvelit o placă memorială și s-a desfășurat un excepțional program folcloric, la care și-au dat concursul formații românești și ungurești. Festivitatea a început cu proiectarea filmelor documentare

despre cei doi artiști populari din Micherechi.

„Începând din 1987, pentru noi, micherecheni, fiecare început de toamnă înseamnă și puțină tristețe: atunci ne-au părăsit doi oameni dragi nouă, Gheorghe Nistor și Teodor Covaci”, a deschis ședința comemorativă viceprimarul *Gheorghe Netea*, care și el a fost mulți ani la rândul dansator și conducător al echipei de dansuri din comună. „Succesele lor și ale echipei de dansuri a scos din anonim satul nostru. Prin ei, am reușit să ne integrăm în viața culturală a țării, dar tot prin ei am devenit cunoscuți și în lume”, a apreciat Gheorghe Netea.

Ședința comemorativă a fost moderată de dr. *Gheorghe Ruja*, care a invitat la microfon patru specialiști renumiți din domeniul folclorului.

„Valorile culturale de aici nu sunt importante doar pentru românii din Micherechi, ci pentru mai multe comunități din lume”, a spus coregraful *Tímár Sándor*, referindu-se la succesele pe care le-a obținut cu dansurile populare din Micherechi de la Statele Unite până în Japonia. „Muzica lui Teodor Covaci a atras după sine și elanul dansatorilor. Suntem recunoscători acestor înaintași pentru că au lăsat în urmă o moștenire de care urmașii lor pot să fie foarte mândri.”

„Era într-o zi de Sântion când l-am cunoscut pe bace Teodor. Aici l-am auzit prima dată cântând”, și-a amintit etnomuzicologul *Sebő Ferenc*, care apoi, împreună cu *Halmos Béla*, a revenit de multe ori la Micherechi să ia cursuri de la highidușul Teodor Covaci. „Cel mai important moment din relația noastră a fost în Canada. Acolo a trăit Székely Zoltán, renumitul violonist, care a fost prietenul lui Bartók Béla și care a fost singura persoană căruia Bartók i-a permis să-i prelucreze Dansurile românești. L-am vizitat împreună cu bace Teodor pe marele artist maghiar. Până în ziua de azi îmi pare rău că această întâlnire nu am înregistrat-o pe film. A fost ceva excepțional. Când Székely l-a auzit cântând la vioară pe Teodor Covaci, acesta a rămas uimit de ceea ce a văzut. Ne-a spus că Bartók i-a povestit despre un astfel de stil de cântat în Bihor, dar n-a crezut că mai există muzicant care cântă într-un stil atât de arhaic. S-a uitat la bace Teodor ca la o minune.” Unul dintre crezurile lui Sebő Ferenc se leagă tot de Micherechi: „Tradiția nu se păstrează de un singur om, ci de o comunitate întreagă. Dacă această comunitate din Micherechi nu ar fi așa cum este, nu ar fi putut produce oameni

Teodor Covaci

ca Teodor Covaci sau Gheorghe Nistor. Deci, când îi sărbătorim pe acești doi oameni, de fapt sărbătorim întreaga comunitate românească din Micherechi."

"Din anul 1972 i-am cunoscut pe bace Nistor și pe bace Teodor. Gheorghe Dulău a fost cel care m-a condus la acești doi mari artiști populari", a depănat firul amintirilor coregraful *Nagy Albert* de la Seghedin. "După ce ne-am cunoscut mai bine, am încercat să-i ducem pe soții Nistor la fiecare deplasare de-a noastră în străinătate, pentru că ei au fost mai autentici decât noi pentru a prezenta folclorul din Micherechi. Bace Gyuri și nana Măriuță au iubit foarte mult tinerii, le-au plăcut să vină cu noi, erau doi oameni minunați. Niciodată n-au obosit să ne învețe, să ne corecteze. Până azi îmi vine în minte când învăț copii mici să danseze: Ce bine ar fi să mă vadă bace Nistor! Cât de mult s-ar bucura!"

"Eu am avut doi părinți muzicali: unul dintre aceștia a fost Teodor Covaci", și-a reamintit renumitul etnomuzicolog Halmos Béla, care a mărturisit publicului micherechean că el, pentru prima dată, muzică populară, cântată

la vioară a auzit la Micherechi, de la Teodor Covaci. „A fost un moment crucial care mi-a schimbat toată viața”, a recunoscut specialistul din Budapesta.

„Îmi amintesc cu plăcere de acești doi oameni, care au dus vestea sătucului nostru în întreaga lume”, a spus cu glas tremurând dascălul pensionar, *Gheorghe Nistor*, conducătorul primei formații artistice din Micherechi. „Am fost criticați toți trei din multe părți că ne vindem valorile. Acum, după atâția ani, cred că am făcut o afacere bună, care nu ne-a sărăcit, ba mai mult, ne-a făcut mai bogați decât cum ne așteptam. Dă, Doamne, ca toate afacerile din acest sat să reușească atât de bine!” După îndelungi aplauze, cuvântul a fost preluat de un alt dansator veteran, dar nu din Micherechi, ci din Aletea, dansatorul *Gheorghe Gal*, care și-a exprimat mândria că a fost coleg cu cei doi artiști populari micherecheni, cu care a dansat de multe ori pe aceeași scenă.

Publicul a părăsit apoi sala mare a Casei de Cultură, ca, cu ochii-nlăcrimați, să stea în fața unei plăci memoriale – realizate de sculptorul *Szöke Sándor* din satul vecin Kötegyán – așezată pe peretele clădirii, în cinstea celor doi artiști locali. Aici, amintirea lor a fost evocată de profesorul universitar *Gheorghe Petrușan*, după care, parohul locului, părintele *Ioan Bun*, a sfințit placa memorială. Numeroși participanți la serbare au luat apoi drumul spre cimitir, unde, împreună cu familiile celor doi răposați, au depus jerbe de flori la mormintele unde își dorm somnul de veci Gheorghe Nistor și Teodor Covaci.

După-masă, Casa de Cultură a fost asaltată de dansatori sosiți din Giula, Aletea, Seghedin, Chitighaz, Budapesta, Cenadul Unguresc și Micherechi. E greu să exprimi prin cuvinte atmosfera creată de dansatorii și muzicanții care au dansat și au cântat ore în șir așa cum au făcut-o până acum 17 ani Nistor și Covaci. M-aș folosi de cuvintele unui prieten, care nu e originar din Micherechi, dar a participat la acest eveniment: „Stând în sală, printre săteni, auzind în jurul meu frumosul grai de-aici, simțind emoțiile și mândria lor față de aceste tradiții, mi-am dat seama că aici folclorul românesc este încă viu, făcând parte din sufletul tuturor micherechenilor”.

Stella Nikula Machhour

Cea de-a VII-a ediție a concursului pe țară „Tezaur românesc”

La data de 29 octombrie 2004 a avut loc o nouă rundă a concursului pe țară „Tezaur românesc”, organizat și de această dată de Institutul de Cercetări a Românilor din Ungaria.

La apelul Institutului, care, alături de Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria, este și inițiatorul acestuia încă din anul 1996, au răspuns afirmativ de această dată patru școli generale române din localitățile Aletea, Chitighaz, Giula și Micherechi.

Elevii acestor școli și în acest an au dat dovadă de o pregătire profundă, îngreunând munca juriului compus din: dr. Maria Berényi, dr. Ana Borbély, Elena Csobai, Emilia Martin, dr. Stella Nikula Machhour.

Moderatoarea concursului, Florica Santău, s-a pregătit din nou cu probe teoretice și practice, care au pus la încercare cunoștințele elevilor atît despre cultura și civilizația românilor din Ungaria, cît și cele legate de limbă.

În cadrul probelor însuflețirii școlari au dove-

dit că sînt adevărați specialiști în domeniile sus amintite, că valorile spirituale moștenite de la strămoși, prin care românii din Ungaria se diferențiază de celelalte naționalități conlocuitoare, constituie parte integrantă a vieții lor de zi cu zi.

Abordarea multicoloră a diferitelor teme a demonstrat din nou măiestria românului din Ungaria, care, chiar și la început de nou veac, trăiește încă în ambianța tradițiilor sale. Prin dansuri, scenete, cîntece și povești s-a accentuat și de această dată că „românul este născut poet”, cum susținea și Vasile Alecsandri.

Străpunși de emoții, totuși copiii au făcut față cerințelor, dînd răspunsuri corecte și precise, datorită, desigur, unei pregătiri temeinice, de care au avut parte sub îndrumarea profesorilor: Maria Sarca Zombai (Chitighaz), Ana Secan Navratil (Giula), Vasile Martin (Micherechi) și Ioan Papp(Aletea).

Pe lîngă faptul că unii elevi cu această ocazie s-au îmbrăcat în port tradițional, la probe

echipele s-au pregătit și cu materiale auxiliare, de exemplu desene, afișe despre personalități marcante ale românilor din Ungaria, cum Teodor Kovács, Teodor Șimonca etc., sau despre localitățile populate și de români. Echipa din Chitighaz în câteva clipe ne-a și introdus în lumea satului de odinioară, creînd în colțul în care au concurat, cu ajutorul unor ștergare și a altor obiecte, o adevărată atmosferă chitighăzeană.

După două ore pline de muncă, juriul a ajuns la concluzia că în această zi călduroasă de toamnă, cel mai bine s-a prezentat echipa Școlii Generale Române din Chitighaz, ocupînd astfel locul întâi. Echipa din Giulia și Micherechi, aflîndu-se la egalitate de puncte, s-au clasat pe locul al doilea, iar cea din Aletea pe locul al treilea.

Mulțumită secretarului Coaliției Române, domnului Dr. Gheorghe Ruja, de această dată au fost oferite alte patru premii, elevilor care au dat dovadă de o stăpînire mai profundă a limbii române. Aceștia au fost: Henrietta Otlăcan din Chitighaz, Iuliana Stella Machhour din Giulia, Patricia Petrușan și Greta Ruja din Micherechi.

La încheierea concursului a fost subliniat încă odată rolul de răspîndire a tradițiilor, scop pe care și l-a propus Institutul la pornirea acestuia, cît și importanța păstrării identității naționale în rîndul românilor din Ungaria.

La plecare cei prezenți s-au exprimat unanim în favoarea continuării acestei inițiative, astfel că nu ne rămîne decît să luăm și noi rămas bun prin: „Să ne vedem cu bine, la anul!”.

Ana Radici Repiský

Istorisirile vestigiilor ortodoxe – o expoziție la Giula

În anul 1999 a ieșit de sub tipar o frumoasă, impresionantă și însemnată carte cu titlul *Vestigiile Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria*, realizată de două muzeografe bine cunoscute și apreciate în comunitatea românilor din Ungaria, **Emilia Martin** de la Muzeul „Erkel Ferenc” din Giula și **Elena Csobai** de la Muzeul Județean „Munkácsy Mihály” din Bichișciaba. Această carte, atât prin frumusețea sa editorială cât și prin frumusețea conținutului, ne-a introdus pentru prima dată în valoroasa colecție de vestigii a Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria. Mulți știm că cele două muzeografe, împreună cu câțiva colegi de-ai lor, fotografi și restauratori, lucrează de mai bine de un deceniu la sistematizarea, înregistrarea, documentarea și restaurarea tezaurului ortodox adunat de la parohiile ortodoxe române din Ungaria la Episcopia din Giula. Cartea a avut un succes și un răsunet nemaipomenit, cele 600 de exemplare dovedindu-se a fi puține pentru cititorii interesați.

În anul 2004, la festivitatea de inaugurare a noului Centru de Documentare și Informare al Autoguvernării pe Țară a Românilor din Un-
 garia, noua instituție din Giula și-a deschis sala de expoziții de la etaj cu o colecție din aceste vestigii ortodoxe.

Expoziția, care a putut fi vizitată între 2–15 octombrie 2004, a fost realizată de muzeografele Elena Csobai, Emilia Martin și de colegul lor, **Imre Nagy**.

Emilia Martin m-a informat că ideea lor a fost de a prezenta toate părțile de specialitate a acestei colecții, astfel icoanele, obiectele de cult bisericesc, textilele bisericești, cărțile și documentele bisericești, precum și fotografiile realizate pe parcurs. Pe de altă parte vestigiile au fost alese și din acel punct de vedere de a reprezenta cât mai multe parohii ortodoxe române din Ungaria. O mică dificultate le-a pricinuit condițiile sălii, deși cu ochiul vizitatorului aș spune că sala mică, cu locuri potrivite pentru retragere, cu colțuri multe m-a făcut să mă opresc într-o stare de meditare și de delectare spirituală. Am putut citi liniștită *documentul memorial* pe pergamen, datat din 1904, restaurat cu multă pricepere, din care am aflat că: „*Sé aduce în buna-cunoștința și eternă memorie, cumcă conlocuitorii și cucernicii popo-*

reni și posatul Pavel Șcir și soția Ecaterina Papp, cu adâncă evlaviositate creștinească și cu cea mai calduroasă iubire față de s. biserică, au făcut mai multe și însemnate dăruiri, ér în prezent văduva rămasă Ecaterina Papp au dăruit pentru facerea unui cês de turn 1800. coróne adeca Una mie opt sute coróne, care cês cu solemnitate creștinească se aședă în turnul bisericii." La fel am încercat să descifrez textul de pe Antimisul așezat odinioară pe masa altarului în timpul slujbelor de strămoșii noștri ortodocși din Giula: „Dumnedeesc altariu pentru a se indeplini pe el nesângeroșele ierurgii sântit prin dreptcredinciosul episcop eparchial al Aradului Ioan I. Papp pentru biserica cu hramul Cuvioasa maică Parascheva din comuna biser. gr. or. rom. Giula-germană la anul dlui 1913.”

Printre documente și cărți ne-au mai istorisit momente din viața spirituală a strămoșilor un diptih al arhiereilor, un mineu (octombrie) din 1804–1805 din Buda și un triod din 1813 da la Blaj.

Pe fotografii au reapărut iconostasele bisericilor ortodoxe române din Bichiș, Bichișciaba, Cenadul Unguresc și Orașul Mic Românesc din Giula.

O parte impresionantă a expoziției au însemnat-o obiectele de cult bisericesc din diferite materiale: crucea de aramă, crucea din argint aurit cu miniatură în lemn, potirul din metal

aurit, *candela* din aramă argintată, *anafornița* din aramă, *cădelnița* din aramă – toate din secolele XIX și XX.

Printre textilele bisericești a apărut *felonul*, *epitrahilul*, *steagul bisericesc* și *acoperitoarea tetrapodului*.

Un bogat material a fost expus și la capitolul icoanelor, printre care zece din cele douăsprezece *icoane prăznicare* din biserica din Bichiș, pictate de Ștefan Tenețchi, datate din 1773: *Nașterea Maicii Domnului*, *Bunavestire*, *Nașterea lui Iisus*, *Întâmpinarea Domnului*, *Tăierea împrejur*, *Iisus la 12 ani în templu*, *Botezul Domnului*, *Intrarea lui Iisus în Ierusalim*, *Înălțarea Domnului* și *Adormirea Maicii Domnului*, precum și *icoana Arhanghelului Mihail*, realizată pe glajă cu temperă, *Sfântul Nicolae*, pe pânză cu ulei, *Maica Domnului cu Pruncul*, tot pe pânză cu ulei și *Epitaful* din Bichiș, datat din anul 1786.

Expoziția a încercat de a se intercala în programul definit de directoarea noului Centru de Informare și Documentare, **Eva Ruja Bányai**, care a spus că dorește să desfășoare o muncă pentru păstrarea identității de neam alături de trei piloni importanți ca familia, școala și biserica. Răsfoind „cartea de vizitatori și de impresii” a sălii de expoziție am găsit multe nume din rîndul tineretului școlar al Liceului „N. Bălcescu” din Giula...

Revenind acasă în ziua expoziției am ridicat de pe raftul cărților românești cartea aurită a *Vestigiilor*... și am răsfoit-o, și am recitit-o cu bucuria anului 1999.

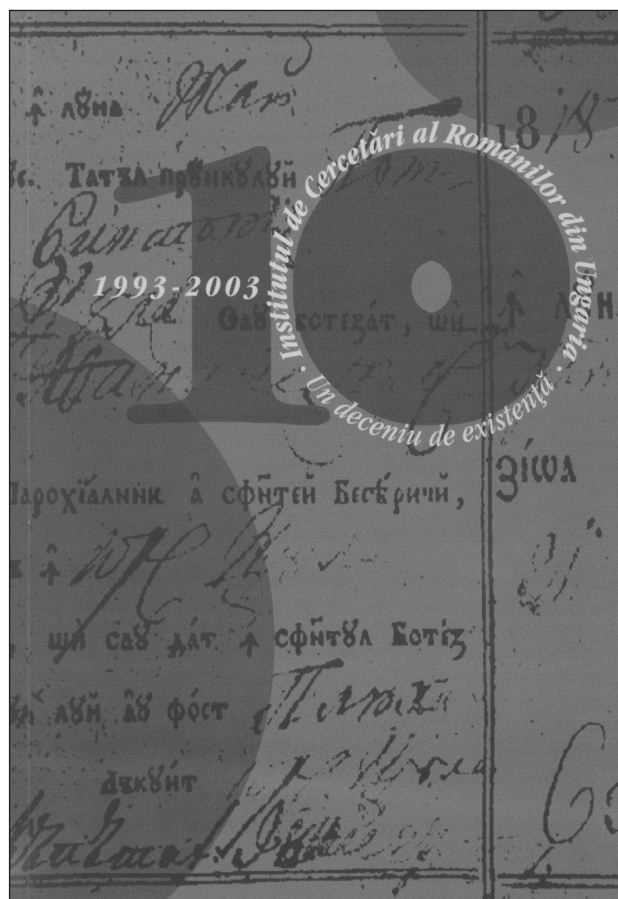
Cornel Sigmirean

Institutul de cercetări al Românilor din Ungaria. Un deceniu de existență 1993–2003, Giula, 2003, 404 p.

Volumul **Institutul de cercetări al românilor din Ungaria** reprezintă o cronică a istoriei recente a celei mai importante instituții de cultură și știință a românilor din Ungaria, cuprinzând: istoria institutului (publicată în limbile română, maghiară și engleză), activitatea și funcționarea institutului, simpozioanele și manifestările culturale și științifice organizate de institut, activitatea colaboratorilor și recenziile cărților publicate sub egida institutului.

Istoria Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, care în anul 2003 a fost omagiată, începe, de fapt, în 1991. Atunci, un grup de intelectuali români din Ungaria au pus bazele unui cerc de studii și reflecții culturale numit **Pentru cultura românilor din Ungaria**. Un an mai târziu, în 1992, „cercul” s-a transformat în **Comunitatea Cercetătorilor și Creatorilor Români din Ungaria**, care și-a formulat un adevărat program de cercetări privind istoria, cultura, învățământul, arta etc. românilor din Ungaria. Dar, cum un asemenea program presupunea, instituționalizarea cercetării, asigurarea resurselor financiare necesare, la 13 februarie 1993, **Comunitatea a creat Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria**, adunarea generală a comunității culturale a românilor din Ungaria alegând în funcția de director pe cercetătoarea dr. Maria Berényi. Finanțarea institutului, înregistrat ca persoană juridică, s-a realizat de către Guvernul Ungariei, pe baza hotărârii nr. 1025 din 1993. După anul 1998, așa cum reiese din cronica institutului, guvernul de la Budapesta a redus substanțial fondurile, încălcându-și propriile hotărâri. Viața științifică a institutului s-a susținut, astfel, prin granturi angajate de institut cu Ministerul Justiției, Oficiul pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria, Fundația Publică „Pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria”; Ministerul Patrimoniului Culturii Naționale, Fundația „Teleki” și Fundația „Soros”.

Astfel, în lipsa unui buget anual sigur, institutul are un singur angajat cu normă întreagă, directoarea, dr. Maria Berényi, și doi cercetători cu jumătate de normă. Din anul 2000, pe fon-

dul restrângerii finanțării, institutul a rămas doar cu o singură cercetătoare angajată cu o jumătate de normă.

Devine în felul acesta impresionantă activitatea științifică a cercetătorilor și colaboratorilor Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, care în perioada 1993–2003, în cadrul celor trei secții (istorie, etnografie și literatură-lingvistică) a promovat 44 de teme de cercetare privind istoria, cultura, tradițiile etnografice și folclorice, literatura și limba românilor din Ungaria. Amintim printre aceste teme de cercetare: *Vestigii ortodoxe de istorie și artă ale românilor din Ungaria*, *Cercetări dialectologice și sociolingvistice la românii din Ungaria*, *Tradiția modernității în romanul românesc*, *Istoria literaturii române din Ungaria*, *Istoria numelor la românii din Ungaria*, *Istoria și procesul Memorandumului*, *Documentația Fundației Gojdu*, *Istoria presei române din Transilvania și Ungaria sec. XIX–XX*,

Istoria învățământului confesional românesc din Ungaria de azi (1868–1941), Biserica ortodoxă și greco-catolică în Ungaria ș.a. Un program cu proiecte deosebit de pretențioase, apreciate cu atât mai mult cu cât ținem cont de faptul că aproape în întregime viața științifică a institutului se susține prin activitatea colaboratorilor săi, profesori și cercetători de la Liceul „Nicolae Bălcescu” din Giula, de la Muzeul „Munkácsy” din Békéscsaba, de la Muzeul „Erkel” din Giula, de la Catedra de Română din cadrul Institutului „Juhász Gyula” din Szeged sau de la Catedra de Limba și Literatură Română de la Universitatea „Eötvös Loránd” din Budapesta. În cei zece ani de istorie a institutului principalii săi colaboratori au fost: dr. Maria Berényi, dr. Ana Borbély, Lucia Borza, Anamaria Brad, dr. Mihaela Bucin, Elena Csobai, Tiberiu Herdean, Irina Grami, dr. Maria Gurzău Czeglédi, dr. Ana Hoțopan, Ana Cozma Frătean, Mihai Kozma, Emilia Martin, Gyöngyi Mocan, dr. Stela Nikula, dr. Gheorghe Petrușan, Florica Santău și dr. Gheorghe Santău.

Un grup de cercetători, profesori și publiciști care într-un deceniu de activitate a institutului au reușit să publice 47 de volume de studii, monografii privind viața culturală și etnografică a românilor din Ungaria, istoria acestora, a satelor cu preponderență etnică românească (Chitighaz, Bătania și Micherechi).

Se impun din zecile de volume publicate, cărțile Emiliei Martin, **Date etnografice despre românii din Ungaria** (1995), **Sărbătorile calendaristice ale românilor din Ungaria** (2003), Elena Csobai, **Istoricul românilor din Ungaria de azi** (1996) și de aceeași cercetătoare în colaborare cu E. Martin **Vestigiile Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria** (1999), Annei Borbély, **Nyelvecsere și reconstituirile de excepție ale Mariei Berényi, Aspecte naționale culturale din istoricul românilor din Ungaria** (1990), **Românii din Ungaria în presa românilor din Transilvania și Ungaria sec. al XIX-lea** (1994), **Istoria Fundației Gojdu** (1995), **Cultura românească la Budapesta în secolul al XIX-lea** (2000). Cercetătoare, publicistă și poetă, autoare a patru volume de poezii (**Auto-definiri, Fără titlu, Pulsul veacului palid și În Pragul noului mileniu**). Maria Berényi a fost în cei peste zece ani de istorie a institutului, principala inițiatoare a proiectelor de cercetare

ce au vizat recuperarea componentelor istorice, culturale și etnografice ale românilor din Ungaria, ca fundamente morale și științifice ale păstrării identității lor naționale.

Menționăm că institutul editează anual publicațiile **Simpozion** (care cuprinde comunicările prezentate la sesiunile anuale), **Izvorul**, Revistă de etnografie și folclor și **Lumina**, Revista socială, culturală și științifică a românilor din Ungaria.

Ca principal factor de dinamizare a vieții științifice a românilor din Ungaria, Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria a organizat numeroase simpozioane dedicate unor personalități marcante ale istoriei românilor legați prin naștere sau prin activitatea lor de istoria românilor din Ungaria, cum au fost Emanuil Gojdu, George Pomuț (general american, consul al SUA la Sankt Petersburg), Moise Nicoară și Iosif Ardeal.

Deschis în planul colaborării științifice cu alte instituții, similare, ale românilor de pretutindeni, Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria a stabilit acorduri de colaborare cu Academia Română, cu Universitatea Babeș-Bolyai, cu Centrul de Studii Transilvane de la Cluj, cu Muzeul Țării Crișurilor de la Oradea și Biblioteca Județeană Bihor, cu Muzeul Județean Arad, cu Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gh. Șincai” din Târgu-Mureș și cu Universitatea „Petru Maior”. În ultimii ani, cercetătorii din Târgu-Mureș au fost prezenți la trei simpozioane anuale ale institutului. De asemenea, cercetătoarele din Ungaria (M. Berényi, Ana Hoțopan, Emilia Martin și Elena Csobai) au fost prezente la sesiunile anuale ale Institutului „Gh. Șincai”, organizate în colaborare cu Catedra de Istorie din cadrul Facultății de Științe și Litere de la Universitatea „Petru Maior”.

Astfel, din simpla trecere în revistă a activității științifice a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, realizăm că ne aflăm în fața unuia dintre cele mai importante centre de cultură contemporană românească. Existența și activitatea lui reprezintă cele mai sigure argumente ale păstrării identității românilor din Ungaria. Atâta timp cât o comunitate dispune de o elită, creatoare de cultură, existența ei nu poate fi periclitată.

(*Studia Universitatis pentru Maior, Historia 3, Târgu-Mureș, 2003, p. 265–267.*)

Gheorghe Lanevschi

Al șaselea simpozion internațional de antropologie culturală

Arad, 13-14 mai 2004

Devenind o tradiție, urmare a perseverenței doamnei Drd. Elena Rodica Colta, muzeograf principal, la Complexul Muzeal Arad, orașul de pe Mureș a găzduit în zilele de 13-14 mai 2004, cel de-al șaselea simpozion internațional de antropologie culturală, organizatorii fiind Ministerul Culturii și Cultelor, Direcția integrare și armonizare media, Consiliul Județean Arad și Complexul Muzeal Arad, prin a sa reprezentantă care este de fapt motorul acestei acțiuni.

Tema simpozionului „Dilema Europei Centrale: conviețuire sau coexistență?” a întrunit la Arad un număr impresionant de certători din Germania, Slovenia, Ungaria, Serbia-Muntelegru și bine-nțelese cercetători din țară.

Deschiderea oficială a lucrărilor simpozionului a avut loc în dimineața zilei de 13 mai, în sala 33 a Palatului Administrativ, când au luat cuvântul: dl. Csörtan Ferenc care pe lângă salutul transmis din partea Ministerului Culturii și-a Cultelor a subliniat faptul, că de-a lungul anilor mai multe instituții din țară au

organizat astfel de întâlniri dar, doar Muzeul din Arad a reușit să le asigure continuitatea. A urmat salutul viceprimarului orașului Arad, dl. Bognár Levente, după care directorul Complexului Muzeal Arad, dl. dr. Peter Hugel, ce era și moderatorul secțiunii, mulțumind participanților pentru onorarea simpozionului cu prezența domniilor lor, a dat cuvântul domnului dr. Vintilă Mihăilescu, profesor universitar, Universitatea București, ce-a prezentat „Economic culture after the accession: integration or clash?”, a urmat dr. Lucian Kovács Nastasă, de la Institutul de Istorie, Cluj cu „Dilemele unei universități maghiare la Cluj.”, dr. Alin Gavreliuc, de la Universitatea de Vest Timișoara, a prezentat „Hărți psihosociologice ale structurii atitudinilor etnice și regionale în Banat”, după care Eugen Glück din Arad a prezentat „Date despre consolidarea așezărilor evreiești maramureșene (1690-1848)” iar în încheierea lucrărilor din dimineața zilei de 13 mai, domnul dr. Eperjessy Ernő, șef secție pentru minorități, Societatea Etnografică Maghiară,

Budapesta a prezentat „30 de ani de apariție a publicațiilor etnografice ale naționalităților din Ungaria.”

În după amiaza aceleași zile tot în sala 33 au continuat lucrările simpozionului, moderator fiind dr. Alin Gavreliuc care a dat cuvântul doamnei dr. Maria Berényi, director al Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, ce a prezentat „Familia Șaguna și colonia macedo-română din Miskolc” după care au fost prezentate publicațiile Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria ce a stârnit interes și discuții.

A urmat apoi lansarea cărții, „Repere pentru o mitologie a românilor din Ungaria”, Colecția Alte Europe 7, Editura EFES, Cluj, 2004 a doamnei Drd. Elena Rodica Colta, organizatoare simpozionului, cartea fiind prezentată de prof. univ. dr. Ovidiu Pecican, coordonator colecție.

După o pauză, timp în care s-au schimbat impresii și autoarea a dat autografe, au continuat lucrările simpozionului cu „Relații interetnice din spațiul Europei Centrale și de Sud-Est la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului XXI” a domnului dr. Drago Njegovan de la Muzeul Voievodinei de la Novi Sad, urmând lucrarea „Mijloacele mass – media ale minorităților naționale din Voievodina” de doamna dr. Biliiana Ratkovići Njegovan, după care domnul Dušan Dejanac, președinte Casa de cultură, Kikindia și domnul Branislav Zarici, etnomuzicolog, Kikindia, au

prezentat, primul, „Relațiile de vecinătate în lumina noilor integrări în Europa unită” iar cel de al doilea „O privire asupra problemelor statale multinaționale prin prisma experienței iugoslave”. Ultimele patru lucrări menționate fiind susținute în limba sârbă.

A doua, zi 14 mai, lucrările s-au desfășurat pe patru secțiuni în incinta clădirii de pe str. Gh. Popa de Teiuș nr. 2-4 ce adăpostește Muzeul de artă și Biblioteca județeană, prima secțiune, ce-a ocupat salonul oval din incinta Muzeului de artă, având-o ca moderator pe d-na dr. Otilia Hedeșan.

În cadrul secțiunii au fost prezentate cinci lucrări din care, trei în limba română și anume: – „Datele recensământului din 2001 referitoare la comunitatea românilor din Ungaria” de Ana Borbely de la Institutul de Lingvistică al Academiei Maghiare, Budapesta”, – „Concluziile Academiei Maghiare referitoare la răspunsurile primite la chestionarul privind recensământul din 2001” de Elena Csobai de la Muzeul Mihály Munkácsy din Békéscsaba iar dr. Otilia Hedeșan de la Universitatea din Timișoara a prezentat „Românii din Timoc. Dilemele unei comunități uitate.”

În limba maghiară au fost prezentate lucrările, „Cercetări etnografice legate de șvabii sătmăreni” de dr. Bodi Erzsebet de la catedra de antropologie, Universitatea Kossuth Lajos, Debrecen iar Fodor Ferenc de la Muzeul Móra Ferenc din Szeged a prezentat „Lipovenii din Moldova și Bucovina”.

Ce-a de a doua secțiune, desfășurată în sala – Pictura românească – a avut ca moderator pe Narcisa Știucă, lucrările fiind următoarele: „Normele etice de conviețuire între minoritățile conlocuitoare din Ungaria” de Dr. Anna Hoczo-pan, conf. univ. șef Catedră limba și literatura română, Universitatea Szeged, – „Sărbătoarea ca marcă identitară și formă de armonizare multiculturală” de dr. Narcisa Știucă, cercetător la Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, București, – „Minorități ascunse” de Francisc Csorban, consilier Ministerul Culturii și Cultelor, București, – „Plăci comemorative și practica comemorării în orașul Cluj” de Iakab Albert Zsolt, Asociația etnografică maghiară „Kriza”, Cluj și „Identitatea etnică în povestea vieții. Cazul unui cuplu mixt din Cluj Napoca” de Illés Sándor, Asociația etnografică maghiară „Kriza”, Cluj.

Ce-a de a treia secțiune având ca moderator pe d-na Drd. Elena Rodica Colta s-a desfășurat în Sala Renaștere, lucrările prezentate fiind în număr de șase, din care în limba slovacă au fost prezentate „Situția minorităților etnice în Europa Centrală în condițiile formării Noii Europe” de dr. Jarmila Gerbocova, de la Muzeul Național al Slovaciei, Bratislava și „Bucovina – modelul Europei Unite” de dr. Jozsef Jurassek de la Muzeul Național al Slovaciei. Restul lucrărilor și anume: „Unele aspecte privind problematica integrării culturale a imigranților în Germania” de dr. Clauss Stephani, președintele Comisiei de etnografie evreiască pentru Europa de Est din München, – „Avatarurile familiei de evrei Szeidner” de Gheorghe Lanevski de la Complexul Muzeal Arad, – „Rolul bisericii în problema coexistenței minorităților etnice cu populație majoritară” de dr. Pavel Rozkos, vicepreședinte Societatea româno – slovacă, Bratislava și „Maghiarii din Ghioroc. Structuri de comunicare intraetnice și interetnice” de Drd. Elena Rodica Colta au fost susținute în limba română.

În cea de-a patra secțiune, desfășurată în

Sala multimedia a Bibliotecii județene din Arad având ca moderator pe dr. Lucian Kovacs Nastasă s-au prezentat lucrările: – „Ce Europă? Care dilemă? Câteva reflecții timpurii cu privire la noul val al extinderii Uniunii Europene către răsărit” de dr. Ovidiu Pecican, prof. univ. Universitatea Babeș – Bolyai, Cluj, – „Trei moduri de-a te încredința lui Dumnezeu. Coexistența credincioșilor catolici, reformați și ortodocși într-un sat din Srem (Serbia)” de Kalmár Sára, Universitatea din Szeged, – „Drumurile asimilării diasporei grecești din Ungaria în arta bisericească” de dr. Nagy Márta, Catedra de Istoria artei, Universitatea din Debrecen, – „Influențe interetnice în cultura viei și vinului în Bazinul Carpatic” de Simon András – Mod László, Catedra de antropologie, Universitate din Szeged și „Relații interetnice între sârbi, croați și maghiari în satul Maradik din Srem – Serbia” de Kalmár Zoltán de la Petőfi Múzeum din Aszód, ultimele patru lucrări fiind prezentate în maghiară.

În data de 14 mai, la ora 13 s-au încheiat lucrările celui de al șaselea Simpozion internațional de antropologie culturală nu înainte ca organizatoarea simpozionului, d-na Drd. Elena Rodica Colta să mulțumească celor prezenți pentru participare exprimându-și totodată speranța într-o revedere în anul 2005.

În cadrul simpozionului a avut loc și vernisajul unei expoziții temporare, organizate de Complexul Muzeal Arad în proaspăt restaurata sala „Clio” din incinta clădirii Muzeului de artă.

Expoziția intitulată „Moda în timp. Secolele XVIII–XXI la a cărei realizare au contribuit, alături de organizatorul Gheorghe Lanevski, restauratorii și conservatorii, Călina Comarnescu, Mária Ódry, Mihai Martin și Radu Tunaru, este urmarea donațiilor făcute mai ales după 1990 de inimoșii locuitori ai Aradului, descendenți ai etnicilor unguri, români, evrei, sârbi, germani, ce-au conviețuit pașnic de-a lungul vremii în acest frumos oraș de pe malurile Mureșului.

SUMAR

MARIA BERÉNYI	
180 de ani de la nașterea lui Ioan Cavaler de Pușcariu (1824–1911)	3
CORNELIU PĂDUREAN	
Căsătoriile din Bătania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX	11
EUGEN GLÜCK	
Contribuții noi cu privire la legiunea greco-valahă (1793–1801)	18
NAGY MÁRTA	
Despre operele din Ungaria de Sud ale unui atelier arădean de iconostase și sculptură	21
MÉSZÁROS ZSUZSANNA	
Biserica ortodoxă română din Bichișciaba	26
EVA RUJA BÁNYAI	
Centrul de Documentare și Informare al Autoguvernării pe Țară a Românilor din Ungaria	30
CONSTANTIN MĂLINAȘ	
Zece ani de cercetări la românii din Ungaria	37
EVA IOVA	
„Tradiția nu se păstrează de un singur om, ci de o comunitate întreagă”	38
STELLA NIKULA MACCHOUR	
Cea de-a VII-a ediție a concursului pe țară „Tezaur românesc”	41
ANA RADICI REPISKÝ	
Istorisirile vestigiilor ortodoxe – o expoziție la Giula	43
CORNEL SIGMIREAN	
Institutul de cercetări al Românilor din Ungaria. Un deceniu de existență 1993–2003, Giula, 2003, 404 p.	46
GHEORGHE LANEVSCHI	
Al șaselea simpozion internațional de antropologie culturală	48

